

Reflexia poľskej otázky v slovenskej preromantickej a romantickej literatúre

Denisa Nešťáková

Štúdiá sa zameriava na reflexiu, formu spracovania a vnímania poľského námety v dielach preromantickej a romantickej literatúry na Slovensku. Jej súčasťou je pokus o interpretačno-explanačné čítanie vybraných textov z pera konkrétnych autorov tohto obdobia. Tí predstavujú osobnosti pokrývajúce celé spektrum spoločenského života; analyzované sú preto texty z vedeckej i umeleckej sféry. Naším cieľom bolo preniknúť do konkrétnych textov za účelom preskúmať v akej podobe v nich autori prinášajú námet z poľského dobového sveta. Kritériom výberu textov bola prítomnosť tém z poľského prostredia, alebo riešenie slovanskej národnostnej otázky, ktorej organickou súčasťou bol aj poľský národ. Pozornosť sme sústredili predovšetkým na spracovanie poľskej otázky, ktorá je priamo napojená na koncept slovanskej vzájomnosti, pričom ho prakticky rozbíja. Vzhľadom na značnú variabilitu skúmaných textov bolo potrebné zvoliť rozdielny prístup ku každému z vybraných diel, aby bola vyhotovená analýza relevantná.

Riešenie národnostnej otázky stavanej na konštrukte všeslovanskej vzájomnosti sa stalo programom od jej vzniku, dominantne v čase hegemonnej činnosti Jána Kollára a tiahlo sa celým dlhým 19. storočím. Začiatok vymedzenia výskumu vybraných textov bol položený na základe viacerých faktorov do obdobia preromantizmu, keď sa téza všeslovanskej filozofie objavuje v konkrétnej podobe. Kollárova idea sa potom pretavila do diel viacerých autorov jeho doby i nasledujúcej generácie. Fakt, že so slovanstvom, všeslovanskou vzájomnosťou priamo súvisí aj poľská otázka, je nevyhnutné pokladať za neodškriepiteľný. Problémovou sa stáva práve skutočnosť, že Poliaci boli „narušiteľmi“ tohto teoretického konceptu. Vyrovnávanie sa s týmto javom sa stáva organickou súčasťou najvýznamnejších diel slovenských autorov. Na základe faktu, že poľská otázka je prítomná v najvýraznejších dielach najvýznamnejších slovenských autorov, môžeme súdiť, že bola dobovo medzi intelektuálnymi elitami vnímaná ako závažná.

Poľsko-slovenské vzťahy, najmä literárne a kultúrne, sa formovali ako spontánny výsledok etnografickej, historickej, sociálnej i geografickej blízkosti. Samozrejým však zostáva fakt nesúmernosti vzťahov z hľadiska rozvinutia národného povedomia, keďže Poliaci mali za sebou stáročnú skúsenosť vlastného štátneho celku, s čím súvisia ďalšie faktory ďalej analyzované v texte. Samotná poľská literárna i všeobecná historiografia prijíma definíciu a terminologické vymedzenie obdobia medzi rokmi 1794 až 1918 nejestvujúceho Poľska ako samostatného nezávislého štátu, ale túto éru opisuje ako dejiny poľského národa

alebo dejiny Poliakov, nie dejiny Poľska. V myšliach Poliakov, podobne ako u Slovákov bola hlboko zakotvená spomienka na minulú slávnu éru. Poliaci sa opierali o nedávno jestvujúce Poľsko, Slováci o to intenzívnejšie pracovali s materiálom Veľkej Moravy a jej dávnej slávy. Faktom zostáva, že „*okolité etniká, ako Česi, Poliaci a Maďari pocítovali svoju národnosť v minulosti oveľa výraznejšie, najmä v dôsledku skutočnosti, že ich život sa mohol opierať aj o určité politicky organizované útvary,*“¹ Slováci si teda koncept štátu, ktorým môžu dokumentovať legitímnosť slovenského národa, museli vybudovať. Podobne ako Poliaci sa opierali o nedávnu či dávnu minulosť a držali sa schémy „slávna minulosť – smutná prítomnosť – opäť slávna budúcnosť.“²

Slovanský aspekt bratstva a spolupráce bol obmedzený v neposlednej rade pre odlišné dosahovanie vlastných cieľov. Zásadným rozdielom medzi Slovákami a Poliakmi bola tradícia a existencia inteligencie a šľachty. Na severnej strane Tatier sa netrápili angažovanosťou šľachty či nedostatkom intelektuálov na poli národného boja, ale s odlišnými problémami. U Slovákov bola absencia slovenskej šľachty problémom v pravom zmysle slova, pretože „šľachtické“ *natio hungarica* bolo viazané k štátnemu celku, resp. územi, nie k etniku, a tak aj šľachta slovenského pôvodu bola oficiálne uhorská,³ rovnako sa pasovali s obmedzenou prítomnosťou inteligencie. Slovenská inteligencia mala nespornú úlohu v obrodení, v oživení, osvete vlastného ľudu, no národné hnutie v tejto podobe by sme iba márne hľadali u Poliakov, lebo nemali problém s poľským národným povedomím, nemuseli zápasit' s jazykovou otázkou ani formovaním národného povedomia medzi širokými masami poľského obyvateľstva.

K množine rozdielností sa pridal významný faktor v podobe osoby Napoleona. Existujúce podmienky väčšiny „kmeňov“ slovenského národa si vyžiadali presadenie aspoň sčasti objektívneho faktu, že rozhodujúcu úlohu pri víťazstve nad Napoleonom mali Rusi. Aby bolo možné ich víťazstvo oceniť, Napoleon sa musel stať všeobecným nepriateľom. Pridali sa tak k v Európe väčšinovému vnímaniu jeho osoby ako antikrista a naopak v jeho premožiteľovi videli záchrancu a hrdinu. Jeden kmeň (národ) však vďačil tomuto mužovi za oživenie štátneho útvaru,⁴ lebo „*vďaka Napoleonovmu víťazstvu nad Pruskom sa podarilo*

¹ ČÚZY, Ladislav. Slovanstvo ako súčasť myšlienkových koncepcií Ľudovíta Štúra. In *Studia Academica Slovaca* 35. Bratislava : Stimul, 2006. s. 351.

² PODOLAN, Peter. Aspekty slovenskej historiografie generácie Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika. In *Forum historiae*. I, č. 1, 2007, s. 2. [online] Dostupné na internete: <http://www.forumhistoriae.sk/FH1_2007/texty_1_2007/Podolan.pdf>

³ *Tamže*, s. 6.

⁴ Księstwo Warszawskie – štátny útvar vytvorený na oklieštenom území Poľska, ktorý existoval v rokoch 1807 – 1813 ako formálne nezávislý celok, v skutočnosti pod vplyvom Francúzska. Na Viedenskom kongrese sa

Poliakom vytvorit' Varšavské kniežatstvo“.⁵ Otázka do akej miery boli Poliaci iba figúrkou v rukách Napoleona je už iným problémom. K tomu všetkému sa pridáva ruská problematika, keďže poľská dejinná i dobová skúsenosť s Ruskom bola negatívna. Rusov poznali ako nepriateľov a tak prirodzene nemohli bez výhrad prijať Kollárov slovenský koncept všeslovanskej vzájomnosti ani neskoršiu Štúrovu výzvu na spojenie sa Slovanov pod ruskou ochranou.

Poľsko-slovenské vzťahy treba vnímať s politickým, geografickým, historickým kontextom, hoci existencia „*priestorového susedstva dvoch kultúr zaväzuje*“⁶ k vzťahom a ovplyvňovaniu. Vplyvy oboch kultúr sú nespochybniteľné, avšak nemožno tvrdiť, že tieto vzťahy boli symetrické. Dominantná poľská kultúra len sotva mohla nekriticky prijímať „mladé“ slovenské podnety. Zaujímavým je napríklad svedectvo R. Zawilińskiego z roku 1899: „*o Slovákoch od Váhu a Hrona, od Savy a Dravy alebo Marice vieme asi toľko, ako o ľudožrútoch alebo Čukčukoch.*“⁷ Hoci toto stanovisko nemožno považovať za všeobecne platné, je potvrdením menšieho (slabého) záujmu nielen o slovenskú literatúru ale i o slovenskú spoločnosť ako takú.

Miesto Poliakov v Šafárikových *Dejinách slovanského jazyka a nárečí*...

Jeden z najvýznamnejších predstaviteľov slovenského národného života 20. a 30. rokov 19. storočia vstúpil do literárneho života a spoločenského diania v tom istom čase ako jeho spolupracovník a blízky priateľ Ján Kollár. V rokoch pretrvávajúcich maďarizačných a germanizačných snáh malo pretekanie sa o starobylosť a najstaršie momenty v dejinách národa významnú úlohu pri formovaní národného povedomia a potvrdzovaní si oprávnenosti vlastných požiadaviek. Jazykovedno-historické dielo Pavla Jozefa Šafárika *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí (Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten)* z roku 1826 patrilo k dobovo význačným počínom, pričom bolo reflektované v širšom kontexte ako československom či slovenskom.

Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí sú naozaj dejinami všetkých slovanských nárečí, v tomto prípade sa zameriame iba na Šafárikovo uchopenie poľského národa a jeho jazyka v dobovom kontexte a jeho hodnotenie danej problematiky.

dohodlo jeho delenie a vytvorenie Kráľovstva poľského (Kongresové Poľsko, Kongresovka), ktoré bolo spojené s Ruskom.

⁵ MIŁOSZ, Czesław. *The history of Polish literature*. Los Angeles : University of California Press, Ltd. 1983. s. 195.

⁶ SUWARA, Bogumiła. Asymetria poľsko-slovenských vzťahov. In *Slovensko-poľské vzťahy*. Zborník prác z medzinárodnej konferencie. Bratislava : T.R.I. MÉDIUM, 1997. s. 95.

⁷ SMOLIŇSKA, Teresa. Tradičný a súčasný obraz Slovenska a Slováka v Poľsku. In *Slovensko-Poľsko. Bilaterálne vzťahy v procese transformácie*. Bratislava : Slovensko-poľská komisia humanitných vied, 2008. s. 36.

Pri spracovaní tejto práce „využil koncepcie slovanských autorov uhorskej a poľskej historiografie“,⁸ teda i niektoré poľské historické teórie o pôvode Slovanov. Šafárik Poliakov začleňuje vo svojom delení Slovanov do severozápadnej hlavnej vetvy ako samostatný poľský kmeň, pričom ich rozčlenil na základe geografického rozčlenenia Poľska po jeho delení.⁹ Na základe jazyka a hodnoty poľskej literatúry prisudzuje poľštine popredné miesto: „Medzi piatimi slovanskými nárečiami severozápadnej skupiny zaujíma poľské nárečie prvé miesto pre svoje rozšírenie a bohatú literatúru.“¹⁰ V *Slovanskom národopise* vydanom takmer pätnásť rokov po *Dejinách* zastáva rovnaké stanovisko a hodnotí v zásade celkom oprávnené poľskú literatúru vysoko: „Poliaci sa dodnes vyznačujú medzi Slovanmi popri Rusoch najbohatšou literatúrou.“¹¹ Môžeme tak súdiť, že vo viacerých aspektoch poľskej otázky zostal Šafárik pomerne stály.

Samozrejme k dobovo najvýznamnejším spisovateľom zaraďuje Šafárik Adama Mickiewicza, ktorý bol v jeho očiach i „všeobecne uznávaný za jedného z popredných novších poľských básnikov“¹² a prezrádza obdiv viacerým dielam poľskej literatúry. Veľmi kladne ho hodnotí aj v *Slovanskom národopise*; pre Šafárika práve ním začína skutočné poľské národné umenie: „od napodobňovania cudzích vzorov sa prešlo k tvorbe v duchu národného jazyka: *Odchovancom tohto času, jeho snáh a túžob je Mickiewicz (1798), tvorca najnovšieho poľského umenia.*“¹³

Podľa L. Čúzyho Šafárik „chápal Slovanstvo ako diferencovaný celok relatívne samostatných národných jednotiek.“¹⁴ – s týmto tvrdením je možno súhlasiť na základe dokladu z diela: „všetky terajšie nárečia slovanského jazyka by mohli byť dcérami jednej jedinej pramatky, slávoslovanskej matrix.“¹⁵ Šafárik teda priznáva, že pôvod všetkých slovanských jazykov (nárečí) je ten istý, avšak potomstvo je už relatívne nezávislými jedincami, ktorých spája práve spoločná pramatka. Rovnako ako Kollár vidí Šafárik najzásadnejší problém v slovanskom svete jeho nejednotnosti, keď si uvedomuje

⁸ Pozri bližšie: PODOLAN, Peter. Odkaz Pavla Jozefa Šafárika. In *Štúdie k jubileu Pavla Jozefa Šafárika*. Historia nova II – 2011 – 1. Bratislava : Stimul, 2011, s. 9. [online] Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/HinoII-2011-1.pdf>]

⁹ Delenie Poľska v troch etapách: 1772 – 1. delenie; 1793 – 2. delenie; 1794/5 – 3. delenie (Kościuszko) viedlo k rozkúskovaniu poľského územia medzi Prusko, Rusko a Habsburskú monarchiu.

¹⁰ K nárečiam severozápadnej skupiny podľa Šafárikovho delenia patrí český, slovenský, poľský a srbovendský kmeň. ŠAFÁRIK, Pavol Jozef. *Dejiny slovanského jazyka a literatúry všetkých nárečí*. In: Spisy Pavla Jozefa Šafárika Zväzok 1. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1992. s. 242. (ďalej iba *Dejiny*)

¹¹ *Tamže*, s. 66.

¹² *Tamže*, s. 273.

¹³ *Tamže*, s. 67.

¹⁴ ČÚZY, Ladislav. Šafárikova predstava slovanskej a slovenskej literatúry. In *Slovenská literatúra*, 44, č. 6, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1987, s. 526.

¹⁵ *Dejiny*, s. 33.

rozdrobenosť Slovanov: „*V súdržnosti medzi slovanskými kmeňmi nebolo jednoty; strom republikánskej slobody, ktorý si pestovali, stál bez koreňov a búrka ho vyvrátila. Mnohé slovanské kmene, odrezané od mora, čoskoro pocítili, že tepny ich života sú podviazané, ich splavné rieky zahatané; a po vyčerpaní bez prostriedkov na zotavenie čoskoro sa dostavila slabosť.*“¹⁶

Idea slovanskej vzájomnosti, o ktorú sa opierali viaceré generácie slovenských národovcov bola konštruktom, ktorý mal nahradiť nejestvujúci politický program Slovákov, ale zároveň mala byť akousi formou útočiska a víziou budúcnosti Slovákov i Slovanov. Na sile nabrala po úspechu Ruska počas napoleonských vojen. Cárské Rusko sa ako jediný slobodný slovanský štát vďaka mohutnému vystúpeniu proti celoeurópskemu nepriateľovi stalo ideálom pre ostatných Slovanov. Jeho príťažlivosť vzrástla s pocitom možnosti pomoci pri oslobodení pre neslobodné slovanské národy. I Šafárik v jeho sile videl viac možností pomoci ako v nestabilite a roztrieštenosti poľského národa.

Šafárikove sympatie k severnému susedovi boli zjavné, avšak i tak sa nezdržal kritiky na jeho adresu kvôli orientácii na západnú Európu, konkrétne Taliansko a Francúzsko. Tento príklon k „cudziemu“ mal byť dôvodom poľského odvratu od slovanstva: „*v XVIII. st. opäť sa rozmohli cesty do Talianska a Francúzska, veľkej časti národa sa zmocnila otupenosť a ľahostajnosť voči všetkému domácejmu a vlasteneckému.*“¹⁷ Tieto výhrady sa však týkali najmä kozmopolitnej poľskej šľachty a intelektuálov. „*Dve zlá ohrozovali v tomto období prirodzenosť poľského jazyka: napodobňovanie francúzštiny [...] a napodobňovanie nemčiny.*“¹⁸ Tu zrejme šlo i o aktuálne znehodnocovanie poľského jazyka germanizmami a francúzskymi vplyvmi, než o ideologickú výčitku poľského príklonu k západu. V podobnom duchu píše aj v spise *Slovanský národopis*, kde hovorí o poľštine ako o jazyku, ktorý sa „*spestroval rôznymi makaronizmami.*“¹⁹ Poľská schopnosť vedenia diplomatických rokovaní a spolupráca, ktorej percepcia v slovenskej spoločnosti bola negatívna, ale pomáhala Poliakom udržiavať styky s umelcami ale aj s početnou emigráciou a de facto integrovala národ ako celok.

Napoleonovo víťazstvo proti Prusku v roku 1806 a jeho príslub obnovenia poľského štátu urýchlilo vzburu Poliakov. Na základe Tylžského mieru sa tak v roku 1807 vytvorilo Varšavské veľkovojsvodstvo. Tým sa v poľskej spoločnosti zaštepil „*kult Napoleona I., ktorý*

¹⁶ *Dejiny*, s. 48.

¹⁷ *Tamže*, s. 248.

¹⁸ *Tamže*, s. 266.

¹⁹ ŠAFÁRIK, Pavol Jozef. *Slovanský národopis*. In Spisy Pavla Jozefa Šafárika Zväzok 4. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1995. s. 66.

sa stal pre Poliakov príkladom a stelesnením možnosti odstránenia nepriateľského, ustáleného politického svetového systému.²⁰ Vytvorenie veľkovojsvodstva vnímané cez prizmu všeslovanskej vzájomnosti bolo ale často hodnotené ako Napoleonovo klamstvo – „keď Napoleon stratil v Rusku svoju vojenskú silu, vnikli Rusi (február 1813) do Varšavského veľkokniežatstva a hrozne oklamáný národ bez odporu padol víťazovi do rúk.“²¹

Šafárik vníma postavenie Poľska po Viedenskom kongrese pozitívne: „spojenci však vrátili národu to, čo je dôležitejšie ako politická moc, jeho národné povedomie: bytie, meno, jazyk a národnú ústavu založenú na ideji práva a slobody. Viedenský kongres európskych mocností slávnostne zabezpečil tieto práva národu r. 1815 tým, že určil a ustanovil hranice štyrikrát delenej krajiny podľa politickej zásady rovnováhy.“²² Za Varšavské veľkovojsvodstvo vytvorené po Viedenskom kongrese dostali náhradu v podobe Poľského kráľovstva.²³ To však bolo samotnými Poliakmi vnímané veľmi negatívne. Situácia v Poľsku sa po nevydarenom Novembrovom povstaní (1830 – 1831) markantne zhoršila.²⁴ Vlády okupujúce poľské územie zaviedli v poľských záboroch striktné protipoľské opatrenia a tresty. Poľské kráľovstvo bolo zrušené a všetky nároky, ktoré si Poliaci vydobyli v minulých rokoch, stratili platnosť. Sám Šafárik sa vyjadruje o veľkovojsvodstve i kráľovstve: „Šťastnejšie časy pre poľskú literatúru a kultúru nastali za trvania vlády vo Varšave (1807-1812) a aj od utvorenia Poľského kráľovstva (1815),“²⁵ čo je v zásade bipolárne vyjadrenie – veľkovojsvodstvo v interpretácii našich slovanofilov nie je kladným úkazom, kdežto Poľské kráľovstvo vzniklo s podporou víťazných mocností – Napoleonových premožiteľov a najmä pod správou Ruska. Kým Kollár, aj keď súcitil s Poľskom, rusko-poľskú otázku nevnímal ako ruský útok, teda nespochybňoval ruskú vedúcu úlohu v rámci všeslovanského národa, Šafárik sa postavil k tejto otázke viac kriticky. Odsudzoval mocenskú aktivitu Ruska (hoci bol presvedčený o jeho kultúrnom a morálnom bohatstve), ktorá bola namierená voči poľskému územiu a národu. Videl v nej totiž likvidáciu myšlienky slovanskej vzájomnosti. V liste z 18. decembra 1831 Jánovi Kollárovi píše: „I já se těším a kochám ideji občanského společenství národů Slovanských jako Vy: ale to sjednocení by mělo býti na obapolní

²⁰ WILKOŇ, Aleksander a kol. *Dejiny poľskej literatúry*. Bratislava : Tatran, 1987. s. 175.

²¹ *Dejiny*, s. 239.

²² *Tamže*, s. 240.

²³ Kongresovka, Kongresové Poľsko, Ruské Poľsko (1815-1864/1916) – vzniklo na Viedenskom kongrese, v personálnej, neskôr reálnej únii s cárskym Ruskom. Hlavným mestom bola Varšava, poľský kráľ bol vždy ruský cár. De facto súčasť ruského impéria.

²⁴ 1830-1831 Novembrové povstanie bolo vedené proti cárskym silám, ktoré sa snažili potlačiť autonómiu Poľského kráľovstva. Bolo potlačené, čo malo za príčinu stratu autonómie a postavenia suverénneho štátu, poľské územie sa stalo provinciou cárskeho Ruska.

²⁵ *Dejiny*, s. 266.

*náklonnosti a dobrovolném snešení.*²⁶ Šafárik je na jednej strane jedným z najvýznamnejších zástancov zjednotenia Slovanov, avšak citlivejšie si uvedomoval reálnu dobovú skutočnosť a situáciu, v ktorej sa poľský národ ocitol práve kvôli ruskej ofenzíve.

Poľsko-ruské boje na začiatku 30-tych rokov nezapadali do konceptu ideálu všeslovanskej vzájomnosti, tak zostalo Šafárikovi iba smutné konštatovanie k pokračujúcim prejavom nesvornosti, ktoré vyriekol v inom liste Jánovi Kollárovi: „*Co otcové zle učinili, zhřešili, měli a mohli synové napravití – ale oni ne, oni jestli možná tento hřích ještě dovršili.*“²⁷ Neskrýva sklamanie ani súcit s Poliakmi, na druhej strane však vzhlíada k Rusku ako velikánovi, ktorého úlohou predsa len zostáva povestné vyslobodenie Slovanov a vedenie v budúcnosti.

Šafárik nepatril k tým, čo bez výhrady idealizujú Slovanov, naopak, podobne ako Kollár „*poukazuje aj na ich negativne povahové črty, pričom upozorňuje najmä na skutočnosť, že „Slované nenávidějící sobě vespolek, v ustavičných mezi sebou žili rozmiškách a roztržitostech*“²⁸ Niektoré slovanské nie práve ideálne črty ale zväčša ospravedľňuje nehostinnou aktuálnou socio-politickou situáciou v Európe a útlakom zo strany iných národov: „*V národnom živote Slovana sú však i tienisté stránky. Je to čiastočné skrivenie a skalenie charakterových vlastností u jednotlivých kmeňoch v ich tisícročnom utrpení.*“²⁹ Konceptia slovanskej vzájomnosti však nepustila Šafárika ku kritickým rozpravám, úlohou vzájomnosti bolo vyzdvihovať slovanský národ a jeho pozitívne vlastnosti, vytvoriť argumenty, ktoré mali dokázať oprávnenosť jeho existencie: „*Ak vôbec nejaký národ pod slnkom, tak je to dozaista Slovan, čo pokojne a mierumilovne radšej znáša neprávost', než činí, radšej si iných váži, než aby ich ohováral, urážky radšej odpúšťa a zabúda, než aby ich mstil, kniežaťu i vláde je neochvejne verný a oddaný.*“³⁰

Šafárikove dielo bolo v poľskej intelektuálnej spoločnosti prijaté veľmi kladne, práca bola vysoko hodnotená po odbornej stránke: „*Velké uznania si zaslúžili práce tvorcu slovanskej archeológie, Slovákava Pavla Jozefa Šafárika (1795-1861), ktorý ako prvý zosadil tézu nemeckých historikov, že Slovania prišli do Európy s Hunmi.*“³¹ Okrem význačnosti

²⁶ ŽÁČEK, Václav. Pavel Jozef Šafařik a Poláci. In *Odkaz P. J. Šafárika*. Slovanské štúdie VI, Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1963, s. 93.

²⁷ *Tamže*, s. 92.

²⁸ DUPKALA, Rudolf. Pavol Jozef Šafárik ako filozof (Filozofické východiská a rozvoj tvorby P. J. Šafárika). In *Slavica Slovaca*, 31, č. 2. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1996. s. 140-141; ŠAFÁRIK, Pavol Jozef. Slovanské starožitnosti. zv. I. Ed. Josef Jireček. Praha : Nákladem knihkupce Bedřicha Tempského, 1862, s. 589.

²⁹ *Dejiny*, s. 47-48.

³⁰ *Tamže*, s. 47.

³¹ ŚLIZIŃSKI, Jerzy. *Z polsko-czesko-slowackich stosunko kulturalnych na przestrzeni wiekow*. [online] Dostupné na internete: <<http://eprints.lib.hokudai.ac.jp/dspace/bitstream/2115/5086/1/KJ00002586868.pdf>>

vedeckých zásluh Šafárikovho diela a bádateľského dôkazu o pôvode Slovanov, navyše Poliakom lichotilo Šafárikovo uznanie a obdiv poľskej histórie, literatúry, jazyka a kultúry.

O literárnej vzájomnosti a Poliakoch

Priekopník myšlienky slovanskej vzájomnosti v slovenskom národnom obrodení Ján Kollár šíril svoju filozofiu vo svojom rozsiahlom básnickom diele, kázňach i za pomoci vedeckých diel. Koncept, ktorý Kollár vytvoril, v sebe kondenzoval dovtedajšie proslovanské teórie, obohatil ich a doplnil o demokratické a humanistické myšlienky, pričom ich sprevádzala viera v spoluprácu, spoznávanie a spoločné napredovanie všetkých Slovanov. Synteticky ho verejnosti predstavuje v štúdiu *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa* z roku 1836, ktorá je prítomná v celom jeho umeleckej i vedeckej práci, naostatok jeho legendárne dielo *Slávy dcéra* je poetickým prevedením jeho vedeckej koncepcie všeslovanskej vzájomnosti. Kollárova myšlienka o zjednotení slovanských literatúr bola svojráznou podobou národnoobrannej ideológie, ktorá bola natoľko iluzórna a nezlučiteľná so skutočnosťou, že nebudila vo vládnucich kruhoch väčšie obavy.

Všeslovanská vzájomnosť mala byť kľúčom k vytvoreniu celistvého humanitného obrazu slovanstva. Kollárovo chápanie vzájomnosti, ako kultúrnej spolupráce, argumentovalo samo za seba, a teda neohrozovalo jestvovanie dobových štátoprávnych celkov. Súčasťou koncepcie Jána Kollára bolo aj symbolické členenie slovanských národov na štyri hlavné kmene: ruský, ilýrsky, poľský a československý, ku ktorým priradil podkmene, zložky hlavných kmeňov s podradným postavením. Tento koncept bol budovaný na základe analógie so štyrmi hlavnými nárečiami starohelénskeho prajazyka, čo korešpondovalo „so štyrmi hlavnými nárečiami Slovanov (*ruské, ilýrske, poľské a československé*), ktoré sa vyvinuli z praslovančiny.“³² V rámci svojej koncepcie literárnej vzájomnosti, požadoval znalosti slovanských jazykov minimálne v kruhoch slovanských intelektuálov. Vyčíta mnohým ich uprednostnenie neslovanských jazykov pred slovanskými a menuje práve Poliakov ako príklad: „*Koľko Poliakov hovorí, číta a píše dokonale v úplne cudzích neslovanských rečiach, napr. po francúzsky; a vôbec nič po česky a srbsky!*“³³ Utopická predstava duchovnej výsady všeslovanskej vzájomnosti akoby spočívala v pretvorení slovanského národa na študovaných

³² PODOLAN, Peter. Generácia Vseslávie a jej koncepcia národa. In *Studia Academica Slovaca* 38, Bratislava : Univerzita Komenského, 2009, s. 249.

³³ KOLLÁR, Ján. O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa. In *O literárnej vzájomnosti*. Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1954, s. 125. (ďalej iba *O literárnej vzájomnosti*)

slavistov. Napriek tomu, že Kollár hovorí: „*Nemyslíme, že každý Slovan má plynne hovoriť všetkými slovanskými nárečiami a alebo písať vo všetkých knihy: ale nech rozumie každému hovoriacemu Slovanovi, nech vie čítať každú knihu*“,³⁴ v zásade vyslovuje požiadavku o všeobecnej pasívnej znalosti všetkých slovanských jazykov pre všetkých Slovanov.

Kollárov imperatív je vyslovený celkom explicitne, pojednáva o zblížovaní sa slovanských národov, tak ako uvádza M. Vojtech: „*Východiskovými bodmi Kollárovej literárnej tvorby bol predovšetkým záujem o slovanskú minulosť, inšpirovaný Herderovou koncepciou dejín, vyviera v ideály humanity a myšlienka slovanskej vzájomnosti, postavená na princípe vzájomného poznávania a zblížovania sa slovanských národov*“.³⁵ Od Kollára bolo preto nemožné očakávať, že bude podporovať trieštenie už aj tak nestabilných kmeňov.

Keďže Kollár v práci nežiada o geopolitické zjednotenie slovanských národov, všeslovanská vzájomnosť „*nespočíva v politickom spojení všetkých Slovanov*“.³⁶ Vyzdvihuje slávnú slovanskú budúcnosť, sústreďuje sa na kultúrnu, či literárnu spoluprácu a vytvára argument, že duchovnou veľkosťou žiadna iná krajina Slovanov neprekoná. Kollár vysvetľuje, aká je vzájomnosť dôležitá – „*všetko studené, jednostranné, bez slovanskej vzájomnosti!*“³⁷ Víťazstvo Ruska nad Napoleonom znamenalo veľa pre uvedomenie si slovanskej príslušnosti, nárast sebavedomia a národnej pýchy. Slovanstvo, ako ideový konštrukt, malo byť pripravené na potenciálny zápas s hroziacim reálnym pangermanizmom.

Hlavným cieľom Jána Kollára je vedenie k národnému sebauvedomeniu, avšak „*k napĺňaniu tradičných etických a mravných hodnôt, cností a humanistických ideálov*“³⁸ si nevyberá práve optimálnu metódu, keďže v zásade klasifikuje slovanské národy podľa svojich vzorcov, a tým im prikazuje podriadenie sa. Rozprava *O literárnej vzájomnosti* nástojí na kooperácii, na bezvýhradnom prijatí slovanstva a napĺňaní obsahu tejto idey. Kollár preto vyhlasuje, že „*hodno ľutovať, že troch najvýbornejších slovanských básnikov našich čias, totiž ruského Puškina, srbského Milutinovića a poľského Mickiewicza génius tejto vzájomnosti neoduševnil*“.³⁹ Napriek výčitke si evidentne vážil ich básnickú činnosť.

Jednou z najnebezpečnejších a najhoršie vnímaných vlastností, ktorá v slovanskom tábore spôsobovala rozbroje a neporozumenia, bola nesvornosť: „*Svárliví ľudia sú opovrhovania hodní: svárlivé národy sú hrôzou, rútia sa v ústrety hanebnému rozkúskovaniu*

³⁴ *O literárnej vzájomnosti*, s. 115.

³⁵ VOJTECH, Miloslav. Dva pohľady do dejín slovenskej poézie prvej polovice 19. storočia. In *Studia Academica Slovaca* 31, Bratislava : Stimul, 2002. s. 243.

³⁶ *O literárnej vzájomnosti*, s. 111.

³⁷ *Tamže*, s. 124.

³⁸ VOJTECH, Miloslav. *Literatúra, literárna história a medziliterárnosť*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2004. s. 46-47.

³⁹ *O literárnej vzájomnosti*, s. 123.

a zničeniu.“⁴⁰ Kollár bazíroval na jednote, keďže sa ukázalo, že bez nej hrozí Slovanom rozklad a zánik. V mnohých častiach spisu *O literárnej vzájomnosti* Kollár vyčíta slovanským národom ich nejednotnosť, „*istý druh skrytého vzájomného znevažovania, ba opovrhovania, ktoré často prepuká v potmehúdske dráždenie a nepriateľské stretnutie.*“⁴¹ V týchto vyjadreniach treba tušiť i stanovisko k niektorým poľským postojom.

Pomery v poľskej intelektuálnej komunite pritom Kollár odsudzuje i priamo, keď tvrdí, že „*vo Varšave vypískali človeka, ktorý by sa bol odvážil v dobrej spoločnosti rozprávať o ruskom románe alebo o ilýrskom či slovenskom epose.*“⁴² Poukazuje tým na poľské odmietanie spolupráce na poli slovanskej vzájomnosti, ich apatiu, ba priam nepriateľské postoje voči iným slovanským literatúram. Domnienka, že Kollár vystaval svoj filozofický koncept na kritike poľskej literatúry, je však zjavne prehnaná a prijatie takejto tézy by bolo očividné zjednodušenie.

Kollár vzájomnosťou nesleduje vybudovanie homogénneho národu, celku: „*Vzájomnosť je možná i tam, kde v jednom národe je viacero náboženstiev, cirkví a vierovyznaní, kde nájdeme rozličné písmo a písmená, pásma a krajiny, zvyky a obyčaje.*“⁴³ tento liberálny postoj voči náboženstvu, písmu či zvykom už nenájdeme v tézach neskorého diela Ľudovíta Štúra, o ktorom budeme pojednávať v nasledujúcej časti. Dožaduje sa od najväčších slovanských národov, aby nestáli obďaleč, ale pripojením vytvorili monumentálny a silný slovanský národ. Nedokonalosti jednotlivých slovanských kmeňov nemali byť prekážkou integrácie, ale naopak mali pôsobiť ako faktor jej intenzifikácie: „*Ale netreba matku [Všesláviu] zanechať v biede, pretože má nepodarené deti, ale tým silnejšie sa primknúť k jej srdcu.*“⁴⁴ Odsúdenie rozbrojov medzi slovanskými kmeňmi a vyvyšovania sa jedného kmeňa nad druhý je v Kollárovom diele očividné: „*v našej dobe nechýbajú nám príklady podobného úzkoprseho vynášania sa jedného kmeňa nad druhý*“⁴⁵ Prirodzene, takého impulzu víziu jednotného Slovanstva nutne naštrbovali.

Postoj Jána Kollára k všeslovanskej vzájomnosti ako celku – k vlastnému filozofickému konštruktú, na ktorom staval svoje vedecké i umelecké dielo, zostáva viacmenej nezmenený. Avšak jeho názor na čiastkové javy zoskupené v jeho balíku vzájomnosti sa transformujú, tak ako jeho postoj k Poľsku, na ktorý treba nazerať v kontexte vývinu spoločnosti. Kollár bol váženým a rešpektovaným predstaviteľom slovenského i českého

⁴⁰ *O literárnej vzájomnosti*, s. 178.

⁴¹ *Tamže*, s. 177.

⁴² *Tamže*, s. 131.

⁴³ *Tamže*, s. 112.

⁴⁴ *Tamže*, s. 125.

⁴⁵ *Tamže*, s. 124.

národného života, známy v slovanskom svete, avšak postupom času sa od neho odvracali domáce i zahraničné (teda i poľské) revolučné sily. Pre poľských buditeľov s demokratickou orientáciou bol jeho program, v ktorom vyslovuje požiadavku pokojnej spolupráce všetkých slovanských národov, vlád i panovníkov či vládcov, absolútne neprijateľný vzhľadom k tomu, že by prijatie Kollárovej myšlienky znamenalo zamedzenie snáh o oslobodenie poľského národa spod cárskeho jarma: „na ideu slovanskej vzájomnosti sa dívali kriticky, lebo videli v nej nástroj cárskeho Ruska.“⁴⁶ Ako potvrdzuje i práca K. Rosenbauma: „Pri Kollárovi zostávali tí, čo mlčky súhlasili s nadvládou cára, kým tí, čo hlásali radikálny demokratický program, Kollára postupne opúšťali a kritizovali, ako sa to ukázalo najmä u Mickiewiczza.“⁴⁷

Ján Kollár bol na svoj koncept patrične hrdý – tak, ako sa nepriateľsky postavil proti Štúrovej slovenčine, pretože znamenala ďalšie štiepenie Slovanov, tak nemohol podporovať poľské národnooslobodzovacie hnutie namierené proti nadvláde cárskeho Ruska. Podobne ako Kollár nevedel a nechcel ustúpiť Poliakom, nemohli a nechceli tak urobiť Poliaci napriek tomu, že „v rozprave o slovanskej vzájomnosti, kde mali Poliaci svoje čestné miesto, i keď na vzájomnosť nereagovali tak, ako iní Slovania.“⁴⁸ Poliaci nemohli prijať vzájomnosť tak, ako iné slovanské národy, ktoré boli neslobodné či podriadené iným neslovanským národom, pretože poľský národ bol podrobený práve slovanským, ruským národom. V postoji Poliakov ku Kollárovej idey je nazeranie F. Wollmana na vec ešte priamočiarejšie: „Poláci – až na hrstku aristokratů – nepadli do panslavistické léčky“⁴⁹

O vplyve a rezonancii spisu *O literárnej vzájomnosti a Slávy dcéry* v slovanskom svete prináša výpoveď R. Holec: „Kollárova Slávy dcéra (alebo znovu český výrobok z nemeckého materiálu mysliac na Frideriku Schmidtovú sťaby slovanskú Mínu) s novým chápaním národa, vlastenectva a slovanskej vzájomnosti, so Všesláviou, Slávonebom a Slávopekľom ovplyvnila inteligenciu všetkých slovanských národov.“⁵⁰ V poľskej spoločnosti ale veľmi známa nebola. Intelektuálne elity poľskej spoločnosti mali zásadné existenčné problémy po povstaní 1830 – 1831 a tak sa spanilou ale utopickou ideou (hoci pre nich nevhodnou)

⁴⁶ FILO, Július. *Idey slovanstva v kázňach Jána Kollára a ich odraz v rozpravách a poézii*. Banská Bystrica : G.A.G. umelecká agentúra, 1993. s. 104.

⁴⁷ ROSENBAUM, Karol. Ideový charakter Kollárových rozpráv o slovanskej vzájomnosti. In *O literárnej vzájomnosti*. Bratislava : Vydavateľstvo slovenskej akadémie vied, 1954, s. 67.

⁴⁸ BRTÁŇ, Rudolf. Z poľsko-slovenských literárnych kontaktov v prvej polovici 19. storočia. In *Vzťahy slovenskej a poľskej literatúry od klasicizmu po súčasnosť*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1972. s. 66.

⁴⁹ WOLLMAN, Frank. *Slavismy a antislavismy za jara národů*. Praha : Academia, 1968, s. 307.

⁵⁰ HOLEC, Roman. „Všetci sme Slovania tam od sňaznej Tatry, Rus, Poliak, Ilýr, Čech to sú naši bratri.“ (K inštrumentalizácii ideí slovanstva v 19. a 20. storočí). In *Filozofia a slovanské myšlienkové dedičstvo: osobnosti, problémy, inšpirácie*. Zborník príspevkov z 2. ročníka slovensko-poľskej medzinárodnej vedeckej konferencie rozšírenej o spoluprácu s predstaviteľmi českej filozofie Kongresové centrum SAV v Smoleniciach 14. 4. – 16. 4. 2008. Bratislava : SFZ pri SAV, 2008. s. 24.

nestihli výrazne zaoberať. Poľský postoj voči Kollárovmu dielu bol na jednej strane obdivný a rešpektujúci, na druhej strane bol stanovený rovnakým činiteľom ako postoj Čechov a Slovákov – nárastom síl, ktoré sa vzdľaovali jeho vízií jednotného slovanského národa.

Celý život sa húževnato pokúšal o obranu vlastnej idey napriek tomu, že stratila životaschopnosť a stala sa len fikciou aj kvôli sporom, ktoré slovanské národy medzi sebou viedli. Bola to práve poľská otázka, ktorá poukázala na skutočnosť, že „silné ruské dubisko“ „*může dávat až příliš temný stín.*“⁵¹

V závese faktu počiatočného formovania slovenského národného povedomia je Kollárova snaha o vytvorenie dôležitejšej koncepcie slovanskej vzájomnosti: „*V našich časoch nestačí byť dobrým Rusom, horlivým Poliakom, dokonalým Srbom, vysokoučeným Čechom a akokoľvek dobre hovoriť len a výhradne rusky, poľsky, česky.*“⁵² Uvedomenie si príslušnosti k vlastnému kmeňu nie je pre Kollára dostačujúce, každý Čech, Rus, Poliak či Srb si musí uvedomiť, že je prvotne členom slovanského národa. Jeho požiadavkám bolo nutné podrobiť snahy, ciele či potreby čiastkových kmeňov. Snáď sám si uvedomujúc, že Poliakom neraz krivdí, alebo ich kritizuje až priveľmi sa napokon Kollár vysloví: „*Ostatne, veľmi zle by ma chápali, ak by sa azda chceli domnievať z povedaného, že mám nejaký odpor k Poliakom, ktorých považujeme za „najkrajší a najrytierskejší kmeň nášho národa*“⁵³ No i Poliáci sa však mali pripojiť k slovanskému národu a nasledovať tak Kollárovu spásonosnú ideu. Okrem faktu, že Kollárova rozprava bola primárne určená pre celý slovanský svet a mala ho zjednocovať, jedným z najpodstatnejších znakov tohto spisu bola jeho náhrada za neexistujúci národný program: „*Slovensko ako štátny celok nejestvovalo, národné povedomie Slovákov sa deklarovalo prostredníctvom ideí jednotného Slovanstva.*“⁵⁴ Pre národ, ktorého povedomie sa ešte len formovalo, bol fakt, že sa môže opierať o najväčší jestvujúci národ v Európe ako o svoju matku, nesmierne dôležitý pre nadobudnutie sebavedomia. Koncept vzájomnosti nebol podporou zániku jednotlivých národov či kmeňov v prospech vzniku jednoliateho celku, ale skôr posila myšlienky napomáhania si.

Dielo Jána Kollára, vo svojej veľkosti protikladnej osobnosti, je nutné posudzovať opatrne. Do úvahy treba brať vtedajší historický kontext, jeho osobný život i rýchlo sa meniacu spoločenskú situáciu. To malo za následok, že sa na sklonku života dostalo do protikladu s modernejšími národnými konceptmi. Jána Kollára nemožno súdiť

⁵¹ WOLLMAN, ref. 49, s. 172-173.

⁵² *O literárnej vzájomnosti*, s. 114-115.

⁵³ *Tamže*, s. 126.

⁵⁴ HVIŠČ, Jozef. Národné vedomie v medziliterárnych súvislostiach. In *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov*. Zborník prác z medzinárodných vedeckých konferencií z Cieszyne a Bratislave organizovaných Slovensko-poľskou komisiou humanistických vied. Bratislava : Lufema, 2000. s. 67.

či odsudzovať iba na základe toho, že nebol ochotný upustiť sa svojich koncepcií a bránil ich pred tými, ktorí ich chceli pretvoriť alebo tými, ktorí ich narušovali. Jeho záujem bol prostý a úctyhodný, lebo podľa neho vďaka vzájomnosti „*prestanú sváry, žiarlivosť, boje a vojny Slovanov proti Slovanom*“,⁵⁵ no realita ani zďaleka nenaznačovala možnosť jej realizácie.

Ako v Slávy dcére vystupujú Poliaci

Básně Jána Kollára vydané v roku 1821 sa stali základom pre vytvorenie monumentálnej skladby *Slávy dcéra*, kde oporným tematickým spojivom bola pocta žene – Friederike Schmidtovej, s ktorou sa spoznal počas štúdií v Jene, a jeho láska k národu. Text *Slávy dcéry* z roku 1824 prešiel zásadnými zmenami, kým nadobudol definitívnu podobu upraveného vydania z roku 1832. Kollár sa posunul do iných dimenzií, prešiel z pôvodnej harmonickej skladby k predimenzovanému básnickému monumentu. *Slávy dcéra* zložená z Předzpěvu a piatich spevov epicentrum záujmu presunula na bolesť a smútok autora spôsobených slovanským údelom a bezprávím, ktorým ho zahŕňajú nepriatelia, pre Kollára je však zarážajúce vzájomné ubližovanie si Slovanov. Finálna verzia *Slávy dcéry* so 645 znelkami a pridanými spevmi Lethe a Acheron bude predmetom analýzy zameranej na Kollárov postoj k poľskej problematike.

Najdominantnejším problémom narúšajúcim Kollárovu filozofiu slovanskej vzájomnosti, ktorú reprezentuje aj jeho umelecké dielo *Slávy dcéra*, je rusko-poľský vzťah. V *Slávy dcére* sa Kollár vo forme zneliek, veršov či obrazov vyjadruje k aktuálnym dobovým skutočnostiam, medzi ktorými má ústredné postavenie slovanská otázka.

Zlomovým momentom v chápaní poľsko-ruských vzťahov cez prizmu Kollárovej všeslovanskej vzájomnosti bolo poľské povstanie v rokoch 1830-1831. Slovenskí intelektuáli poľsko-ruský „*vzťah pociťovali ako najväčší problém slovanskej jednoty*.“⁵⁶ Potvrdením faktu, že *Slávy dcéra* je akýmsi básnickým náprotivkom spisu *O literárnej vzájomnosti*, je tiež opakovanie rovnakých výčitiek a výziev: „*Slávové! Vy ducha nesvorného,/živí v rozbrojích a hryzotě,/jdete všickni spolu jednotě*“⁵⁷ Kollára znepokojuje nesvornosť Slovanov a žiada ich o zjednotenie: „*Učinite tu radost milé matce / Rusi, Srbi, Česi, Poláci, / žíte svorně, jako jedno stádce!*“⁵⁸ Šľachetnosť Kollárovej výzvy a jej humánný cieľ neslobodno znevažovať, avšak pre autora nejestvuje spôsob, akým by bol ochotný prijať skutočnosť a žitú realitu

⁵⁵ *O literárnej vzájomnosti*, s. 175.

⁵⁶ VOJTECH, Miloslav. Podoby a modifikácie ideálu slovanskej vzájomnosti v slovenskej obrodeneckej literatúre. In *Studia Academica Slovaca* 35. Bratislava : Stimul, 2006, s. 340.

⁵⁷ KOLLÁR, Ján: *Slávy dcera : Lyricko-epická báseň v pěti zpěvích*. Třebíč na Moravě : Jindřich Lorenz , 1896. (ďalej iba *Slávy dcera*) zn. III, 141.

⁵⁸ *Tamže*, zn. II, 141.

odohrávajúcu sa v slovanskom svete. Základným artefaktom vinúcim sa celým jeho dielom je jeho smútok z neslobody slovanských národov, tak ako vraví J. Filo: „*Kollára najviac mrzelo, že všetky slovanské národy okrem Ruska žili pod cudzou vládou.*“⁵⁹. Finálne dotvorenie vlastného veľdiela mu ponúklo vybudovanie slovanského neba a pekla, kam mohol roztriediť aj slovanských predstaviteľov. Neostýchal sa vysloviť: „*Peklo zrádcům, nebe Slávům věrným*“⁶⁰ a tak medzi inými v slovanskom pekle končí jeho niekdajší vzor a ideál Mickiewicz.

Po porážke Napoleona sa Rusko stáva absolútnym ideálom slovanstva, záchrancom a nádejou: „*když pak zachránění z blízkostí / nešlo, tedy z Ruska přiletělo*“⁶¹ Kollár volá o pomoc, volá Rusko: „*Svalíc v moře ho jak v Moskvě škařte / i tu, volám já pluk na ruský, / totě Napoleona Bonaparte*“⁶² Rusko ničí Napoleonovu armádu, no tým ničí aj poľskú nádej na slobodu.

Poľské povstanie slovenských intelektuálov „*viedlo k rozlišovaniu Slovanov podľa ich národných osobitostí a politického postavenia.*“⁶³ Zaujímavosťou sa stáva aktívna účasť na povstaní a vodcovstvo zo strany žien: „*Nepochopno! však to z polské Litvy/ [...] sestra proti bratru, Slovanka/proti Slávům, Polka proti Rusu.*“⁶⁴ Táto žena je vo *Výklade* charakterizovaná ako: „*„Platerka“ Caecilia. V poslední vojne Poláků proti Rusům 1831 povstala v Litvě krásná 19tiletá slečna z hraběčího rodu Plater, jako vůdkyně vlastného vojska Ulánů.*“⁶⁵ I keď sa v *Předspěve* nachádza text: „*Od Labe zrádného k rovinám až Visly nevěrné,*“⁶⁶ pravdepodobne to nemá nič spoločné so symbolikou vzájomnosti, i keď je to v prípade Visly (a Poliakov) mámiivé.

Niet pochybností o Kollárovom obdive k poľskej kultúre, jazyku či národu ako takému. Napokon kmeň poľský je taktiež čiastkou slovanského národa, a tak je možné nájsť v Slávy dcére obdivné slová ako: „*Sláva krásou libé řeči Polku, vděkem ozdobila Srbinku.*“⁶⁷ Rovnako pre najintímnejšie oslovenie používa poľské „*kochanko!*“⁶⁸ História poľskej krajiny nie je Kollárovi ľahostajná; Sobieského, ako záchrancu celej Európy pre vpádom Osmanskej ríše, ospevuje: „*Ó, by celá Evropa to znala, / že jí trůn ten někdy zachoval, / který ona potom*

⁵⁹ FILO, ref. 46, s. 5.

⁶⁰ *Slávy dcera*, zn. V, 113.

⁶¹ *Tamže*, zn. II, 134.

⁶² *Tamže*, zn. V, 50.

⁶³ HVIŠČ, ref. 54, s. 68.

⁶⁴ *Slávy dcera*, zn. IV, 22.

⁶⁵ KOLLÁR, Ján. *Výklad čili přímětky a vysvětlivky ku Slávy dceře*. Praha : I. L. Kober, 1875. s. 280. (ďalej iba *Výklad*)

⁶⁶ *Slávy dcera*, *Předspěv*, s. 9.

⁶⁷ *Tamže*, zn. I, 32.

⁶⁸ Kochana, pl. = drahá, milovaná. *Tamže*, zn. I, 32.

stroskotala,⁶⁹ v opise pokračuje vo *Výklade*: „*král polský jeden z největších bojovníků 17. století*.“⁷⁰ Vo *Výklade*, kde Kollár upresňuje jednotlivé detaily *Slávy dcéry* a vysvetľuje mnohé nejasnosti, môžeme napríklad nájsť aj bližšie informácie o Danielovi Chodowieckom: „*Chodowiecký*“ *Polák, nar. 1726 ve Gdansku slavný spolu i malíř i rytec na mědi, ve kterémuzto posledním umění on novou epochu způsobil*.“⁷¹ Napriek nemeckému pôvodu ho označil za Poliaka. Medzi najväčších poľských hrdinov patrí a nepochybne patril Tadeusz Kościuszko („*Kościuško*“ *udatný bojovník*“⁷²), ktorý bol preslávený ako vodca povstania,⁷³ Kollárovmu *Výkladu* dominuje: „*Konec Polska! Kościuško ctěný*“,“⁷⁴ i keď bol rovnako bojovníkom i proti ruskej nadvláde.

Všeslovanský charakter pôsobenia dokumentuje na príklade Josefa Dobrovského: „*Zrozen v Uhřích, bydlel v Čechách, spatřil Rusko, Polsko, zemřel na Moravě, aby tak náš celý národ sbratřil*.“⁷⁵ Cestovaním po krajinách slovanských kmeňov, spoznávaním ich života, literatúr či histórie, a tým ich spájaním dokazuje podľa Kollára Dobrovský svoj kladný postoj k svojmu konceptu a jeho aktívne napĺňanie.

Nie je nutné pochybovať o dobovej spolupráci medzi slovanskými literátmi. Tak ako Slováci poznali poľskú literatúru, Poliaci boli oboznámení s literatúrou slovenskou, v ich ponímaní často nazývanou česká literatúra. Kollár vo svojej dobe patril k jej najvýznamnejším predstaviteľom: „*Velkej populárnosti v Polsku sa tešil slovenský poet, pišuci najmä po česky, Ján Kollár (1793-1852), autor slávnej poémy Slávy dcéra [...] aj Adam Mickiewicz, vo svojich prednáškach o slovanských literatúrach na College de france v Paríži venoval veľa miesta českej literatúre*.“⁷⁶

Veľmi príznačným pre poľsko-slovenský vzťah je príbeh listovej korešpondencie medzi Kollárom a Mickiewiczom. Kollár Mickiewiczovi poslal 10. novembra 1842 list, v ktorom sa pýta na doručenie ním zaslaného exempláru *Slávy dcéry*: „*Již dávno, žádal jsem obzvlášte s Vámi do nejakového bližšího spojení vjíti. Z Vašich spisův, které jsem pilně čítal, poznal jsem na Vás nejen ducha spanilého, básniře výtečného, muže šlechtného, ale i horlivého milovníka našeho společného národu*.“⁷⁷ Mickiewicz však Kollárovi

⁶⁹ *Slávy dcera*, zn. III, 1.

⁷⁰ *Výklad*, s. 221.

⁷¹ *Tamže*, s. 289.

⁷² *Tamže*, s. 275.

⁷³ Kościuszkovo povstanie bolo vedené proti cárskemu Rusku a Pruskému kráľovstvu v roku 1794 po druhom delení Poľska (1793). Bola to potlačená snaha o oslobodenie Poľska a Litvy z pod ruskej nadvlády.

⁷⁴ *Slávy dcera*, zn. III, 92.

⁷⁵ *Tamže*, zn. II, 132.

⁷⁶ ŠLIZIŇSKI, ref. 31, s. 30.

⁷⁷ HVIŠČ, Jozef. *Vzťahy a súvislosti slovenskej a poľskej literatúry*. Bratislava : Univerzita Komenského, 1996, s. 28.

neodpovedal, a tak Mickiewiczov „postoj Kollár pochopil ako odmietnutie a iste aj to zapríčinilo, že do nového vydania *Slávy dcéry* (1852) zaradil znelku, v ktorej toho „nevzájemníka poľského“, umiestnil do slovanského pekla.“⁷⁸ Pravda bola taká, že Mickiewicz podľa všetkého vo svojej knižnici Kollárovu *Slávy dcéru* mal, napokon z nej čerpal v prednáške o Kollárovi a jeho tvorbe na parížskej Sorbonne: „Najznámejším, najslávnejším z nich (z českých básnikov, pozn. J. H.), jediným básnikom národného charakteru je Kollár, rodom Slovák, žijúci v maďarskom kráľovstve.“ (A. Mickiewicz: *Dziela*. Tom. WI, 1955)⁷⁹

Drobné listové nedorozumenie dvoch význačných slovanských autorov, básnikov a veľkých národovcov, mohlo byť jednou z príčin Kollárho odsúdenia Mickiewicza do slovanského pekla. Priam agresívnym napadnutím sa snaží Kollár varovať príkladom Mickiewicza: „Z Paříže ten nevzájemník poľský [...] smrad a nečesť Slávě působících.“⁸⁰ S tézou K. Rosenbauma, že „Kollár veľmi rigorózne žiadal, aby jeho program plnili všetci slovanskí básnici,“⁸¹ možno len súhlasiť a potvrdzuje ju aj spomínaný spor s Mickiewiczom, ktorého sa sám Mickiewicz vlastne vedome ani nezúčastnil. Na tomto príklade možno badať Kollárovu ješitnosť a nezdravé lipnutie na vlastnej idei. „K negatívnym stránkam jeho prístupu, ktoré mu zabránili dostať sa za obmedzenie, patrí zotrvačnosť na svojich často abstraktne vykonštruovaných teoretických predstavách, ktoré nerád opúšťal.“⁸² Nerozumel tomu, že jeho základná požiadavka na Poliakov vo forme istého podrobenia sa Rusku bola pre nich nemožná: „pre príklad cárske Rusko je [...] pro Mickiewicza herezí a zhoubou“,⁸³ i preto Mickiewicz odchádza vo vlne jednej z najväčších emigrácií dobovej Európy.

Ján Kollár nebol proti všetkým Poliakom – ak boli naklonení jeho myšlienkam, stali sa pre neho presne takými Poliakmi, akých potreboval. Napr. vo *Výklade* spomína Jana Siweckého, Poliaka z Krakova, Kollár „učinil s ním v roku 1825 známost ve Sliačských Tepliciach, ktorá mu napotom velice prospěšna byla čo do svasku a vzájemnosti mezi polskou a českou literaturou.“⁸⁴ Nepochybne mal i ďalších poľských priateľov.

Podobne ako spis *O literárnej vzájomnosti* aj *Slávy dcéra* „bola vo svojom apeli na humanistické, nadnárodné, všeľudské a morálne univerzalistické princípy na svoju dobu príliš idealistická, narážala na partikulárne ladené záujmy jednotlivých slovanských

⁷⁸ HVIŠČ, ref. 77, s. 29.

⁷⁹ *Tamže*, s. 30.

⁸⁰ *Slávy dcera*, zn. V, 6.

⁸¹ ROSENBAUM, ref. 47, s. 83.

⁸² TIMURA, Viktor. Kollárova filozofia slovanskej vzájomnosti. In KRAUS, Cyril (ed.). *Ján Kollár (1793-1993)*. Bratislava : Veda, 1993. s. 54.

⁸³ WOLLMAN, ref. 49, s. 24.

⁸⁴ *Výklad*, s. 327.

*národných spoločenstiev, na početné animozity v rámci slovanského sveta.*⁸⁵ Podľa M. Vojtecha, „*Vzájomnostný ideál Kollárov ukazoval svoju abstraktnú a neživotnú tvár predovšetkým pri dotyku so súdobou realitou*“.⁸⁶ Kollár nehľadel na prebiehajúce spory, na realitu vzťahov medzi jednotlivými národmi, ale tvrdošijne si stál za svojím konceptom a bojoval za jeho naplnenie aj v poetickom prevedení.

Kuzmányho *Ladislav* a poľský národ

Ladislav z roku 1838, označovaný za pokus Karola Kuzmányho o román, je nepochybne významným prozaickým dielom preromantického obdobia. V *Ladislavovi*, ktorý je všeobecne označovaný za prozaický pendant Kollárovej *Slávy dcéry*, sa jednak markantne ozýva idea všeslovanskej vzájomnosti, no je tu citeľné i autorovo polonofilstvo. J. Hvišč chápe Ladislava „*ako „osobitne štylizovaný“ dokument autorovho vzťahu k aktuálnym otázkam poľskej romantickej literatúry a filozofie*“.⁸⁷ S týmto tvrdením nemožno definitívne súhlasiť, i keď je výber témy, prostredia i dejových zlomov priamo naviazaný na Poliakov, *Ladislava* nie je možné zjednodušiť iba na dokument vzťahu Kuzmányho k Poľsku. Oveľa konštruktívnejšie riešenie zmyslu a idey *Ladislava* je viditeľné v koncepcii M. Vojtecha: „*v texte románu cítime súcit s porazeným Poľskom, ktoré v texte synekdochicky reprezentujú postavy poľského pôvodu, ktorých tragický individuálny osud môžeme interpretovať ako metaforu poľskej národnej tragiky. No na druhej strane rovnaký obdiv cítime aj k Rusku, jeho kultúre a predovšetkým literatúre*“.⁸⁸ Na rozdiel od *Slávy dcery* v *Ladislavovi* nenájdeme explicitne prítomné agresívne výčitky či kritiku. Kuzmány bol oveľa pokornejším a empatickejším vo vzťahu k Slovanom všeobecne a s Poliakmi navyše po Novembrovom povstaní súcitol.

Napriek tomu, že v *Ladislavovi* popri Slovákoch nachádzame Rusov, Srbov, Poliakov či Čechov, primárne Kuzmányho zameranie pozornosti na sledovanie poľskej problematiky v diele je zjavné. Na úvodných stranách sa okrem hlavnej postavy Ladislava predstavuje celá plejáda predstaviteľov poľského národa. Jednou z hrdiniek románu je nevlastná sestra Ladislava, Kamilka – „*dcéra smelého, hrdinského, nešťastného poľského národa*“.⁸⁹ Z jej opisu možno rozpoznať nielen obdiv, ale i súcit voči tomuto slovanskému národu, ktorý rovnako ako národ slovenský, nie je slobodný.

⁸⁵ VOJTECH, ref. 56, s. 338-339.

⁸⁶ *Tamže*, s. 340.

⁸⁷ HVIŠČ, Jozef. *Slovensko-poľské literárne vzťahy (1815-1918)*. Bratislava : Veda, 1991, s. 21.

⁸⁸ VOJTECH, ref. 56, s. 341.

⁸⁹ KUZMÁNY, Karol. *Ladislav*. Bratislava : Tatran, 1968, s. 12. (ďalej iba *Ladislav*)

Okrem Kamilky sa zoznamujeme s poľským maliarom Konrádom Sandomírskym. Najsilnejším obrazom vzťahu Konráda a Ladislava, ako predstaviteľov poľského a slovenského národa, je výjav topiaceho sa Konráda, ktorý Ladislavovi vďačí za záchranu slovami „*Od Boha brat!*“⁹⁰ Celý akt tragickej situácie záchrany topiaceho Konráda poslúžila autorovi na budovanie deja. Alebo je topiaci sa Konrád metonymickým odkazom na celý poľský národ? Ak sa Kuzmányho Konrád topí za všetkých Poliakov, je zachraňujúci Ladislav symbolom všetkých Slovákov? Je možné, že Kuzmány pod vplyvom Kollárovej slovanskej vzájomnosti naozaj konštruoval príbeh topiaceho sa Konráda ako odkaz, že slovenský národ dokáže vo vodách sa metajúci poľský národ zachrániť. Ladislav sa o Konrádovi dozvedá, že „*krátko po vypuknutí povstania sa nepochybné odobral domov [...] No prudkosť vlasteneckého ducha, vanúceho vtedy veľkou nádejou, uchvátila i to, čo nebolo plevou!*“⁹¹

Ďalším významným hrdinom z radu Kuzmányho poľských postáv je Ľuboš, predstavený ako Ladislavov vychovávateľ. Ako „*vzdelaný, usilovný, dobrotivý*“⁹² sa zaraďuje k pozitívnym postavám, napokon ako všetci poľskí predstavitelia v *Ladislavovi*. Ľubošova postava je však vykreslená ako záhadná a v jeho добрote sa stretáme so skrytým bôľom i hnevom: „*prezrádza či nejakú veľkú bolesť, či akoby hnevom prebudenú nenávisť, vrásniacu čelo medzi obrvami k pomste*“⁹³ čím národ poľský vykresľuje na jednej strane ako dobrotivý, hrdinský či vzdelaný, no nebráni sa zakomponovať aj vlastnú vedomosť či skúsenosť o porobe Poliakov, o ich trápeniach, bolesti i hneve.

Kuzmány staval svoje dielo na podklade Kollárovej vzájomnosti, a tak sa nemožno čudovať, že postavám kládol do úst nejednu z všeslovanských myšlienok. Hrdinovia celkom bežne hovoria o *Slávy dcére*, spomínajú jej tretie vydanie (z roku 1832): „*zapáčilo sa omnoho menej než predošlé; práve preto si jeho spevy, Lethe, Acheron, nemohli získať takú vážnosť, akú si predmet vyžaduje.*“⁹⁴ Evidentne ide o názor samotného Kuzmányho. Viliam Marčok hovorí, že ak „*šlo o priateľské vzťahy medzi Konrádom, Ladislavom a jeho vychovávateľom Ľubošom, nebolo problém zaviesť na veci slovanské*“⁹⁵ nielen medzi týmito troma Slovanmi, ale k diskusiám o slovanských problémoch dochádza i na pôde poľsko-slovenskej krčmy na hraniciach. Kuzmány slovami postáv hovorí, ako by bolo možné kultúrnu spoluprácu zdokonaľiť: „*Všeslovanská vzájomnosť dostane životnú iskrú len vtedy, keď sa pre literatúru*

⁹⁰ *Ladislav*, s. 37.

⁹¹ *Tamže*, s. 117.

⁹² *Tamže*, s. 13.

⁹³ *Tamže*, s. 13.

⁹⁴ *Tamže*, s. 23.

⁹⁵ MARČOK, Viliam. Próza Karola Kuzmányho. In *Karol Kuzmány (1806-1866)*. Sborník z vedeckej konferencie Ústavu slovenskej literatúry SAV a Matice slovenskej v dňoch 18. a 19. mája 1966 v Turčianskych Tepliciach. Martin : Matica slovenská, 1967. s. 92.

vyšších vied a umení a pre spojitosť zavedie jedno nárečie.“⁹⁶ Toto tvrdenie by bolo pre mnohé slovanské krajiny rovnako neprijateľné ako samotná myšlienka všeslovanskej vzájomnosti či neskoršie Štúrove tézy o ruskej dominancii.

Tragické vyústenie života poľských hrdinov sa naozaj javí tak, že postavy „sú „poľské“ aj svojim osudom [...] autor naznačuje tragickú situáciu poľského národa, ktorý nemal sil oslobodiť sa.“⁹⁷ Konrád zdrvený porážkou povstania šalie a následne zomiera, v čom možno badať znaky, ktoré odkazujú na nemožnosť pragmatického riešenia problému poľského národa. Kamilkin osud je ukončený vstupom do kláštora, čo môže naznačovať, že jedinou možnou cestou sa pre ňu a aj pre zdecimovaný poľský národ javí príklon ku Kristovi, návrat do rúk cirkvi. Do úst Ľuboša kladie tieto slová: „Všetko je stratené [...] vlasť je stratená, priatelia sú stratení“,⁹⁸ čím potvrdzuje nesmiernu nevôľu poľského národa, ba priam zdesenie nad tragickým vyústením Novembrového povstania. Kuzmányho súcit s porazeným slovanským národom je citeľný cez prejavy jeho poľských postáv, a teda nemožno sa prikláňať k myšlienkam, ktoré by chceli z Kuzmányho vytvoriť nepriateľa Poliakov. Nemožno sa tak stotožniť s Popovičovým tvrdením: „Na strane Poliakov videl Kuzmány nedostatok ústrednej idey a „nesmiernu – romantického smýšlení prevahu beze všeho mudrolubeckého základ.“⁹⁹

Fakt, že „dielo je preniknuté slovanskou ideou“¹⁰⁰ a ako ideové východisko Kuzmánymu poslúžila myšlienka slovanskej vzájomnosti je zreteľné, rovnako ako jeho snaha o naozaj komplexne vytvorený obraz „svojej doby s dôrazom na národnoobrodeneckú problematiku“,¹⁰¹ no nepopierateľný je jeho apel na poľskú problematiku. Samotným zvolením cestopisných prvkov, čím pripravil pôdu pre stretnutia Slovanov, najmä Slovákov a Poliakov, ale i zakomponovaním mnohých zásadných postáv predstavujúcich Poliakov, Kuzmány prináša vo svojej dobe najsúhrnnejší, možno nie najhlbší, a zjavne aj najracionálnejší pohľad na dobovú poľskú situáciu. Hoci Kuzmány nie je natoľko zaslepený a naivne idealistický, aby nevedel, že Poliaci mali so vzťahmi s Rusmi iné skúsenosti a iné predstavy, predsa pridáva vlastnú znalosť o ich vnímaní: „pokladajú každého za zradcu otčiny, ktorý aj keď čo najúprimnejšie zmýšľa so svojou otčinou, jednako len v presvedčení o nepopierateľnosti svojich dôvodov myslí, že Poľsko môže byť šťastné len v spojení

⁹⁶ Ladislav, s. 103.

⁹⁷ MARČOK, ref. 95, s. 88.

⁹⁸ Ladislav, s. 118.

⁹⁹ POPOVIČ, Anton. Kuzmányho preklady zo slovanských literatúr. In *Karol Kuzmány*, ref. 95, s. 95.

¹⁰⁰ ŠMATLÁK, Stanislav. *Dejiny slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť*. Bratislava : Tatran, 1988. s. 295.

¹⁰¹ MARČOK, ref. 95, s. 87.

s Ruskom.¹⁰² Nemajúc v srdci takej horkosti akou oplývali Kollár, snád' pre neprijatie jeho konceptu, či Štúr – možno pre sklamanie z revolúcie, Kuzmány navrstvuje motívy na postavy Poliakov, dej zasadzuje aj do Poľska, ale nevytvára z poľskej zeme ani jej detí zločincov a nevzajomníkov.

Slovenský romantizmus a poľská otázka

Kollárove myšlienky slovanskej kooperácie, ktoré formovali slovenskú spoločnosť intelektuálov, boli nasledujúcou generáciou vrelo prijaté a stali sa tak formujúcou koncepciou, avšak nezostali nepozmenené. Slovenská generácia romantikov sa formovala okolo *Spoločnosti česko-slovanskej*, zaujímavosťou je že „popri Slovákov boli členmi aj Česi, Srbi, Chorváti a Poliaci“,¹⁰³ čím sa *Spoločnosť* skutočne stala strediskom aktívnej podoby slovanskej vzájomnosti. Polonofilské názory boli nielen populárne ale i aktivizujúce a inšpiratívne, „mladých študentov a nádejných slovenských národovcov nadchla „poézia Adama Mickiewicza, ktorého Óda na mladosť sa im stala priam politickým krédom.“¹⁰⁴

Je zrejmé, že u viacerých slovenských autorov generácie romantizmu prevládali odlišné názory na poľskú i všeobecne slovanskú otázku. Ako príklad môže slúžiť Janko Kráľ, ktorý podľa V. Matulu „neverí v možnosť spojenia Slovanov v jednom štáte.“¹⁰⁵ Janko Kráľ sa otvorene vyjadruje k vízii Všeslávie, ktorá „by zákonite viedla k nadvláde jedných národov nad druhými.“¹⁰⁶ Medzi radikálnejšími štúrovcami išlo o bežnú predstavu, ktorá súvisela i s odmietaním ilýrskej jednoty, hoci prioritne bola namierená proti konceptu československého kmeňa. Samo Chalupka pôsobil v *Spoločnosti česko-slovanskej*, kde sa nevenoval len literatúre a histórii, ale v jeho vedomí začalo prekvitať polonofilstvo, ktoré tu bolo v tom čase veľmi populárne. Obdiv k poľskému národu bol v jeho prípade aktívnym faktorom, ktorý ho popohnal k priamej účasti na povstaní v rokoch 1830-1831. Ako jeden z mála slovenských činných intelektuálov sa môže Chalupka chváliť poznaním pomerov poľsko-ruských vzťahov z prvej ruky. Revolúcie, ktoré začali v roku 1830, boli následkom dusivého zovretia Európy usporiadanej po Viedenskom kongrese. Potlačenie povstania nestálo Poliakov len stratu čiastočne svojprávneho štátneho celku v podobe tzv. Kongresovky, ale okrem faktu, že „asi 80 000 Poláků odešlo v Poutech na Sibír“,¹⁰⁷ musel sa národ

¹⁰² MARČOK, ref 95, s. 71.

¹⁰³ MATULA, Vladimír. Slovenská vzájomnosť – národnooslobodzovacia ideológia slovenského národného hnutia (1835-1849). In *Historický časopis*, 8, 1960, č. 2-3, s. 251.

¹⁰⁴ *Tamže*, s. 252.

¹⁰⁵ *Tamže*, s. 260.

¹⁰⁶ KRÁĽ, Janko. *Súborné dielo*. Martin : Matica slovenská, 1952. s. 334.

¹⁰⁷ DAVIES, Norman. *Polsko. Dějiny národa ve středu Evropy*. Praha : Prostor, 2003. s. 169.

vyrovnať s masívnou emigráciou. Poľský národ tak prišiel o najvýznamnejšie intelektuálne špičky.

Pre hlbší rozbor s prízvukom na Chalupkovo poetické reflektovanie poľskej problematiky bola zvolená báseň *Všeslav*. Chalupkovo zobrazenie poľsko-ruského vzťahu v poézii je napriek umeleckému prevedeniu najplastickejšie a najuveriteľnejšie. Rovnako ako Kollár či Štúr dochádza k záveru, že: „*To kliadba naša! – Večné naše sváry/zložili Slávu-mat našu – na máry.*“¹⁰⁸ Rozbroje medzi slovanskými národmi boli zásadným kameňom úrazu, pre Chalupku nielen v zmysle všeslovanskej spolupráce, ale celkom ľudsky pristupuje k problému, ktorý poľsko-ruským sporom nastal. On, ako polonofil a zároveň obdivovateľ Ruska, sa dostáva do rozporuplnej situácie. Možno práve jeho priamou účasťou na bojoch, na poľskej strane, dokázal nahliadať na problematiku z pragmatického, racionálneho hľadiska. Chalupka neprichádza k záveru, kde by sa obracal na jeden alebo druhý národ a žiadal ho o podriadenie, ustúpenie. Ide tu o konštatovanie prežitej skúsenosti, o bratovražedný boj a o bôľ, ktorý prináša: „*v poli nad Vislou, tam kde ten háj stojí, / tam s na úmor bili dvaja svoji; / Rus a Lach,*¹⁰⁹ *rodní bratia, jednej matky deti.*“¹¹⁰ Neustále zdôrazňovanie bratského vzťahu medzi Rusmi a Poliakmi je ešte väčším zdôraznením tragédie odohrávajúcej sa vo svete Slovanov.

Poliakov a Rusov prirovnáva k živlom: „*Rus jak more sa rozlial cez tie nivy; / Lach uderil naň – ani víchor divý: / zúril víchor – a more ostalo len morom.*“¹¹¹ Ak je možno dovoliť spojenie pocitu autora a lyrického subjektu v podobe vojaka, je možné nahliadnúť do pocitov bolesti samotného autora pri pohľade na bojové pole, na ktorom umierali slovanskí bratia: „*Vtedy náš vojn v nemom stál si bóli, / tam na tom smutnom bratovraždy poli.*“¹¹² Opierajúc sa o Kollárovo dielo, pri vízii spolupráce a slovanského bratstva je pre Chalupku ešte náročnejšie po vlastnej skúsenosti pripustiť, že Slovania nebojujú spolu ale proti sebe. Na miesto sľubovanej spolupráce, sa Chalupkovi dostáva obraz smrti: „*junač slavianska pluk za plukom hynie, / a jasné vody Visly krv slavianska kalí.*“¹¹³ Na Chalupkovom prístupe k stanovenej problematike je až kollárovsky zjednocujúcim práve fakt, že mŕtvych krv nerozdeľuje, je to krv slavianska. Tak sa Kollárova zidealizovaná predstava predsa len plní, avšak tým najneprijateľnejším spôsobom: Slovania hynú vedľa seba nehladiac na rozdielnosť

¹⁰⁸ CHALUPKA, Samo. *Spevy*. Bratislava : Slovenský spisovateľ. 2008. s. 49. (ďalej iba *Spevy*)

¹⁰⁹ Lach = Poliak

¹¹⁰ *Spevy*, s. 48.

¹¹¹ *Tamže*, s. 49.

¹¹² *Tamže*, s. 49.

¹¹³ *Tamže*, s. 50.

kmeňov a ich krv sa mieša v jedno, a tak Chalupkovi nezostáva nič iné, len zotrvať v nádeji, že raz „*ruku na večný mier brat bratovi podá*.“¹¹⁴

Po revolúcii 1848/1849 sa pomery v slovenskej intelektuálnej spoločnosti zmenili natoľko, že pôvodná snaha napredovať k cieľom v pragmatických tendenciách, bola nahradená utopickými víziami budúcnosti. Paradoxom mesianistickej blízkosti medzi Poliakmi a Slovákmi bola skutočnosť pre Slovákov neúspešnej revolúcie, keď s nárastom mesianistických tendencií v slovenskom prostredí klesá polonofilstvo: „*Úpadok predrevolučných romantických ideálov sa prejavil i v prudkom ochabnutí polonofilského nadšenia*.“¹¹⁵ Prvoradé zameranie sa na slovenskosť bolo nahradené upieraním pozornosti na ideálnu budúcnosť Slovanov. Tému J. Hvišča: „*V myšliach rezignujúcich štúrovcov opäť sa začala ozývať potreba všeslovanskej syntézy*“¹¹⁶ je možné prijať bez diskusie, pretože obrat generácie sústredenej okolo osobnosti Ľudovíta Štúra bol priam hmatateľný. Tento prelom sa prejavil v beletrii, vedeckej literatúre a samozrejme aj v nahliadaní na mnohé otázky, medzi ktorými dominovala slovanská problematika spojená s poľskou.

Slovenskí národní dejatelia a intelektuáli, zvlášť Ľudovít Štúr, dotvorili Hegelovu filozofiu dejín o ďalší stupeň, o slovanský. Historicko-logický vývinový model Hegela však zostal naďalej ontologickým základom filozofie dejín, pričom Slováci mali plniť úlohu „*strážcu Európy*“¹¹⁷. Podobný mechanizmus dotvárania Hegelovho princípu dejinného vývinu uskutočnili aj poľskí mesianisti. Keďže Poľsko, národ „*ze všech národů na zemi je nejvíce zduchovnělý [...] nepřestal očekávat Mesiáše*“¹¹⁸ a tak si stanovil rovnako úlohu záchrancu Európy. J. Goszczyńska sa vyjadrila o poľskej krajine 19. storočia takto: „*Poľsko bolo klasickou krajinou mesianizmu 19. storočia v tej miere, v akej Francúzsko považujeme za krajinu osvietenstva a Nemecko za klasickú krajinu nemeckého konzervativizmu*.“¹¹⁹ Keďže poľské očakávania neboli naplnené ani povstaním v rokoch 1830/1831, obrátili sa Poliaci vo vieru v univerzálnu regeneráciu v podobe intenzívnej predstavy mesianistického znovuzrodenia.

Ak je možné zjednodušiť príčiny mesianizmu na jediný spoločný faktor pre poľský a slovenský variant, budeme hovoriť o frustrácii. Po zruinovaných slovenských ideáloch dominujúcich pred revolúciou v rokoch 1848/1849, boli Slováci verní cisárskemu dvoru,

¹¹⁴ Spevy, s. 49.

¹¹⁵ Tamže, s. 27.

¹¹⁶ Tamže, s. 27.

¹¹⁷ BAKOŠ, Vladimír. Dialektika slovanskosti a slovenskosti v štúrovskej filozofii národa. In *Filozofia a slovanské myšlienkové dedičstvo...*, ref. 46, s. 174.

¹¹⁸ WOLLMAN, ref. 49, s. 37.

¹¹⁹ GOSZCZYŃSKA, Joanna. Poľské podnety slovenského mesianizmu. (Náčrt problematiky). In *Kontakty IV*. Bratislava : Lufema, 2005. s. 29.

odmenení tým, čím boli ostatné národy trestané. Následkom týchto udalostí došlo k zosypaniu sa pragmatickej formy slovenského romantizmu a vzostupu duchovno-mesianistických tendencií, a tým sa zintenzívňuje nekritický obdiv k cárskemu Rusku, časť slovenskej literatúry sa dostáva do zajatia extrémneho panslavizmu¹²⁰ Na opačnej strane stojí Poľsko, ktoré od roku 1794 formálne ako štátoprávny celok nejestvuje, zmizlo z mapy Európy, pričom proces delenia i existencie bez existencie Poľska sprevádzali mnohé neúspešné boje. Mesianizmus sa teda stáva pre oba národy filozofickou náhradou za straty utrpené v reálnom svete.¹²¹

Samo Bohdan Hroboň, ako jeden z najvýznamnejších predstaviteľov slovenskej podoby mesianizmu, vyjadril svoj obdiv a inšpiráciu Cieszkowským, ktorý koncepciu mesianizmu rozvíjal: „*Večnája pamiat' tebe Baťa Schelling! [...] Ty a Cieszkowski ste ma potešili v trapietach nedôvery mojej.*“¹²² A tak sa nemožno čudovať, že významným príkladom prítomnosti poľskej problematiky je dielo Sama Bohdana Hroboňa, v našom prípade báseň *Slovenské iskrice* z roku 1857. Básnik sa vo svojom diele apelatívne obracia na Poliakov a napriek príbuznosti im vyčíta nedostatok všeslovanského citu, čo sa prejavuje v konfliktov medzi bratskými národmi: „*Kedy Poliacci, rodni slavobratci,/na vspolnú matku spomnete?/Kedy s nami, Slavianami,/za vŕš'ud náš, za vŕš'obáš, oruž víťaznú zdvihnete?*“¹²³ Tak ako Hroboňovi predchodcovia naráža na poľsko-ruský konflikt, ktorý predstavoval najslabšie miesto v koncepcii všeslovanskej vzájomnosti, avšak pristupuje k nemu akýmsi láskavejším tónom: „*Nebili ste sa, bratia, len ihrali*“¹²⁴ Pomenovať boje medzi Poliakmi a Rusmi ihraním sa môže nasvedčovať jednak o Hroboňovej snahe duchovného vyriešenia tohto sporu, na strane druhej však dokumentuje aj jeho neschopnosť reflektovania skutočnosti.

Pri analýze Hroboňovho diela sa odkrývajú dobovo ladené narážky. Vzhľadom na fakty, ktoré sú u Hroboňa prítomné, je možné prijať stanovisko M. Vojtecha o paralele Hroboň – Štúr: „*skladba pôsobí do značnej miery ako básnický pendant Štúrovho politického testamentu Slovanstvo a svet budúcnosti. Ľudovít Štúr tu rovnako ako Hroboň vystupuje so zásadnou kritikou Poľska.*“¹²⁵ Rovnako ako Štúr aj Hroboň vyjadruje nespokojnosť, avšak aj ľútosť, so spoluprácou Poliakov s neslovanskými národmi, čo ich stálo vždy mnoho: „*Slúžili*

¹²⁰ VOJTECH, ref. 56, s. 341.

¹²¹ Termín mesianizmus bol zavedený v roku 1831 idealistickým filozofom Józefom Heone-Wrońským pre vysvetlenie jeho vlastnej historickej teórie odvodené z myšlienok Kanta, Fichteho a Schellinga; koncepciu mesianizmu rozvíjal tiež filozof August Cieszkowski opierajúc sa o styčné body Hegelovej filozofie histórie.

¹²² GOSZCZYŃSKA, ref. 119, s. 28.

¹²³ HROBOŇ, Samo Bohdan: *Slovenské iskrice*. Bratislava : Tatran, 1991. s. 119. (ďalej iba *Slovenské iskrice*)

¹²⁴ *Slovenské iskrice*, s. 121.

¹²⁵ VOJTECH, ref. 56, s. 341.

*ste Frankom, Nemcom, / Anglom, Turkom, Maďarencom, / kol'korazy ste slúžili, / tol'korazy vás zradili.*¹²⁶ Svojimi slovami tak argumentuje dôležitosť vkročenia „do lona svätej Rusie,/pervorodenky Slávie“¹²⁷ Na rozdiel od Štúra je Hroboň menej explicitný a navyše sa pokúša o syntézu, napríklad vytvára „spoločný“ „*jazyk s ambíciou zahrnúť v sebe podstatné všeslovanské elementy, množstvo rusizmov, polonizmov, bohemizmov, ale aj prvky srbčiny a chorvátčiny.*“¹²⁸

Hroboň rozvinul myšlienku všeslovanskej jednoty Jána Kollára v boží plán, a tak malo byť zjednotenie podľa neho súčasťou božieho úmyslu. Uvedomuje si rovnakú skutočnosť ako jeho predchodcovia či súčasníci: „*Slávy čelad' rôzokmenná, / nemôže byť spasená*“¹²⁹ a pripája silnú duchovnú bázu, ktorá je v mesianizme zásadná. Ako dôsledok viery v Kollárov koncept a vieru v predurčenosť záchrancu „*oslovuje poľský národ i jeho kultúrnych predstaviteľov, spomína Adama Mickiewicza a Bohdana Zaleského a vyzýva k pokrvnému spojeniu bratov „krevoprúdmí mučeníkov.*“¹³⁰ Rovnako ako Hroboň aj Poliaci vnímajú žitú realitu epochy ako dobu blížiaceho sa veľkého prelomu, v ktorom starý svet ustupuje svetu novému, aby sa napokon definitívne prerodil. Poliakov však nekarhá tak ako Štúr. Naopak vyjadruje lásku a svornosť i geografickú blízkosť, no žiada o spojenie: „*Bratia Poliaci, srdca môjho bratci / a Tatry zámkov susedi. / Vás sme za mladi ľúbili Slováci*“¹³¹ Rusko je v myšlienkach a poézii Sama Bohdaňa Hroboňa rovnako vysoko ako v tvorbe Kollára či Štúra. Spolu s mesianizmom teda Hroboň dáva Rusku duchovnú úlohu: „*Bohu sa klanaj, cárica, / v Bohu sijaj, krevodennica. Máš ty Duch – rozum hlboký.*“¹³²

Mesianizmus vychádzal „*z osvietených ideí postupu, pretváraných nemeckým idealizmom v duchu dialektiky, podľa ktorej má každý národ povinnosť splnenia určitej misie, a tiež čerpajúc z hlbkej náboženskej viery vidiac v histórii plán Božej prozreteľnosti. A tak poľskí romantici začali interpretovať utrpenie vlastného národa ako konečný výjav dejinného procesu: obeta nevinného, ktorá je analogická obete Krista, a teda spásy ľudstva. Utrpenie malo byť prípravou novú epochu ľudstva, v ktorej mala triumfovať sloboda všetkých utláčaných národov, harmónia a bratstvo.*“¹³³ Takto chápaná idea mesianizmu bola

¹²⁶ *Slovenské iskrice*, s. 120.

¹²⁷ *Tamže*, s. 116.

¹²⁸ SOMOLAYOVÁ, Lúbia. Mesianistické iskrice slovanského sveta (Samo Bohdan Hroboň: Slovenské iskrice). In *Slovenská literatúra*, 2010, 57, č. 6, s. 580.

¹²⁹ *Slovenské iskrice*, s. 124.

¹³⁰ SOMOLAYOVÁ, ref. 128, s. 584.

¹³¹ *Slovenské iskrice*, s. 120.

¹³² *Tamže*, s. 117.

¹³³ MARINELLI, Luigi. *Historia literatury polskiej*. Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 2009, s. 200.

optimálnym stebлом trávy, ktorého sa potápajúce národy chytili (Poliaci po neúspechu v roku 1831 a Slováci po roku 1849). Rozdielom v chápaní mesianizmu v očiach Poliakov a Slovákov bola vedúca úloha v dejinnom poslaní vedenia k svetovej slobode, ktorú mal splniť daný národ. Z poľského pohľadu táto doba „*bude charakteristická vzostupom Slovanov, samozrejme Poliakov, ktorí budú zvlášť povolani k najdôležitejším úlohám*“, ¹³⁴ rovnako premýšľali Slováci, ktorí sa však videli v úlohe Mesiáša namiesto Poliakov. Prepojenie slovenského a poľského mesianizmu vyplýva z viery „*v predurčenosť istého spoločenstva ľudí oproti iným, pričom práve dané spoločenstvo má byť nositeľom akéhosi špecifického, vyššieho poslania v dejinách ľudstva*.“ ¹³⁵ Poslanie zoslané božou prozreteľnosťou si oba národy privlastnili a budovali na ňom svoje utopické predstavy. Časy aktivity a skutočných bojoch boli mesianizmom v poľskej i slovenskej spoločnosti nahradené snovými predstavami o novom Mesiášovi, ktorý mal prísť zachraňovať.

Štúrova vízia poľskej budúcnosti

Jedným z kontroverzných diel Ludovíta Štúra je spis *Slovanstvo a svet budúcnosti* z roku 1851, ktorý vyšiel prvýkrát v Rusku v roku 1867. Bol pôvodne napísaný v nemčine a slovenský preklad bol predstavený až v roku 1993. Tento politický spis uzatvára Štúrovo literárne dielo a často býva označovaný za jeho politický testament. *Slovanstvo a svet budúcnosti* vyvolal množstvo vzrušených diskusií pre svoju výstrednosť a Štúrov kritický a vyhrotený postoj voči všetkému, a samozrejme aj k slovanskej ako aj poľskej otázke. V záverečnej časti tohto Štúrovho diela (Trojaký spôsob ako Slovanov politicky oslobodiť) načrtol názory na záchranu Slovanov v Európe – prvou možnosťou je vytvorenie slovanskej federácie, druhou austroslavizmus a až poslednou, tretou je pripojenie sa všetkých Slovanov k Rusku. My sa s ohľadom na poľskú problematiku budeme venovať tejto najradikálnejšej možnosti aj preto, lebo práve ju označil Štúr za jedinú schodnú.

Súčasní literárni vedci a historici preberajú a zdôrazňujú názor, že sa Štúr po nesmiernom sklamaní z revolúcie 1848/1849 prikláňa výrazne k Rusku ako jedinej možnosti pre budúcnosť Slovanov. V tomto zmysle sa vyjadril i Peter Zajac: „*Po negatívnej skúsenosti z roku 1849 si Štúr vysníval víziu veľkého cárskoho Ruska, do ktorého by Slovensko vplynulo za cenu straty identity jazykovej a kultúrnej*.“ ¹³⁶ Matula označuje *Slovanstvo a svet*

¹³⁴ MIŁOSZ, ref. 5, s. 261.

¹³⁵ HOMZA, Martin. Mesianizmus ako súčasť národného povedomia. In *Historické a kultúrne zdroje slovensko-poľských vzťahov*, ref. 51, s. 28.

¹³⁶ ZAJAC, Peter. Slovensko je fakticky rozdvojenou krajinou (rozhovor s Danieľom Rausem). In *Slovenské listy*, 1995, č. 2, s. 13.

budúcnosti „za isté vyústenie Štúrových názorov na Rusko a na slovanskú otázku vôbec.“¹³⁷ Avšak k Štúrovmu spisu sa vyjadrovali aj doboví dejatelia, napríklad poľský historik, novinár a politik Agaton Giller sa v diele *Z podrózy po kraju slowackim*, vydanom v Łwowe v roku 1876, „pochyboval, či sú to vôbec jeho názory a či nepatria ruským vydavateľom jeho spisu, ktorých otvorene upodozrieval z falzifikácie.“¹³⁸ Gillerove vyjadrenie nie je až takým prekvapivým vzhľadom na to, že Štúra pokladal za slovanofila, a nie za vyhraneného rusofila s nepriateľským postojom voči Poliakom.

Ludovít Štúr pri opise poslednej možnosti záchrany Slovanov posunul koncepciu všeslovanskej vzájomnosti Jána Kollára a vytvoril proruskú verziu vzájomnosti, inak povedané prispôsobenie sa všetkých neruských slovanských národov Rusku. Štúr je vo svojom spise vyhrotený voči všetkým otázkam, ktoré nastoľuje. Spis je extrémne panslavistický, pôsobí rusofilsky, čo priamo súvisí so Štúrovým vysadeným postojom voči Poliakom. Rusko predstavuje povestný dub, ktorý má ochrániť či zachrániť slovanské národy. Národ, ktorý nesúhlasí, nespĺňa, neprijíma túto koncepciu, je automaticky narušiteľom alebo nepriateľom slovanstva. Takým národom je v očiach Štúra národ poľský: „*Jediní Slovania, ktorí pociťujú k Rusku nevraživosť a keby sa im naskytila príležitosť, vystúpili by proti nemu, sú Poliáci.*“¹³⁹ V Štúrových očiach má idea slovanstva nespočetne veľa externých nepriateľov a neprajníkov, ale Poliáci sú narušiteľom vnútorným, a teda zradcami, tak sa *Slovanstvo a svet budúcnosti* s nimi vysporadúva celkom jednoznačne. a kriticky.

Niekdajší postoj Štúra k poľskému národu bol kladný: „za študentských čias bol nadšeným obdivovateľom a recitátorom poézie aj prózy Poliaka A. Mickiewicza a v takejto duchovnej priazni s Poliakmi sa vypracoval na polonofila.“¹⁴⁰ Svoje polonofilstvo vyjadril napríklad vo svojich prednáškach:¹⁴¹ „*Toto i sám Goethe tuší: práve keď „Fausta“ dokončí, príde k nemu Mickiewicz – a tomuto daruje pero, ktorým „Fausta“ písal.*“¹⁴² Samozrejme je to generalizácia a poľský príklad Mickiewicza sa volí ako zástupcu celého slovanského literárneho umenia, avšak treba podotknúť, že Štúr si predsa len vybral Mickiewicza, a nie Puškina. Dôkladne poznal poľskú literatúru a jej vplyv na slovenskú formujúcu sa romantickú

¹³⁷ MATULA, Vladimír. Štúrovo dielo Slovanstvo a svet budúcnosti (K otázke jeho vzniku a hodnotenia). In *Historický časopis*, 1990, 38, č. 4, s. 518.

¹³⁸ *Tamže*, s. 518-519.

¹³⁹ ŠTÚR, Ludovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 153. (ďalej iba *Slovanstvo a svet budúcnosti*)

¹⁴⁰ CHOMA, Branislav. *Ludovít Štúr a slovanstvo* In *Slovo* (vydanie zo dňa 6. 4. 2005) [online] Dostupné na internete: <http://www.noveslovo.sk/c/16027/Ludovit_Stur_a_Slovanstvo>

¹⁴¹ Zápisy na základe Štúrových prednášok vznikli na jar rokov 1844 a 1845, tieto prednášky odznali už ako neoficiálne.

¹⁴² ŠTÚR, Ludovít. *O poézii slovanskej*. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 42.

poéziiu bol nezanedbateľný, keďže využíva poznatky z Mickiewiczovho diela *Dziady* na vytvorenie literárnych formulácií. Polonofilstvo sa však po revolúcii 1848/1849 stráca. Vystriedanie germánskeho umenia slovanským je samozrejmosťou,¹⁴³ neskôr však existuje u Štúra lepšie a horšie slovanské umenie, lepší a horší Slovan, a tým najhorším Slovanom sa stáva práve Poliak, pretože bojuje proti slovanstvu, lepšie povedané konceptu ideálnej všeslovanskej spoločnosti. Štúr pochopil, že jeho idea z predošlých liet – slobodne spojených slovanských štátov vo forme federácie – je ťažko realizovateľná až neuskutočniteľná. Poznatky dobového usporiadania spoločnosti ho viedli „*k poznaniu, že akákoľvek slovanská federácia je ilúziou*“,¹⁴⁴ a k ideálnemu zomknutiu vo forme federácii načrtol pendant vytvorením konceptu ruského nadštátu. Pre Poliakov slovanstvo v tomto Štúrovom ponímaní nielenže nebolo prítlačlivé, bolo priam nemysliteľné vzhľadom na situáciu po delení Poľska a následnom vývoji na území pod správou Ruska.

Štúrovo dielo *Slovanstvo a svet budúcnosti* predstavuje jeho koncepciu filozofie dejín, neobmedzuje sa však len na interpretáciu minulosti, ale explicitne prognózuje budúcnosť. Vyjadrujúc sa k celosvetovým dejinám, kritickú pozornosť sústreďuje rovnako na dejiny, súčasnosť i prítomnosť poľskej krajiny. Poliakom vyčíta množstvo chýb, ktoré spáchali v dejinách: medzi najvýznamnejší poklesok pokladá ich obrat na západnú Európu. Navyše vysvetľuje, že Poliaci na vlastné chyby doplatili tým, že boli podvedení: „*Okrem toho Poliakov ohrozuje v ich národnosti cudzia nadvláda, všetci cudzinci ich rad za radom klamali, keď im sľubovali pomoc, a samotní Poliaci vďaka svojmu ľahkovážnemu a vždy neúspešnému konaniu a spolčovaniu sa s cudzincami stratili renomé a náklonnosť bratských kmeňov. Z celých ich dejín je evidentné, že sa niečo tvoria, no nie sú schopní viesť slovanské kmene*“.¹⁴⁵ Jednoznačne ich teda odsúva z úlohy možného vodcu slovanských národov. Najviac Štúr celkom jednoznačne Poliakom oznamuje dôvody, pre ktoré si rozhnevali ostatné slovanské národy, poľský obrat na západné krajiny má byť ich osudnou chybou, za ktorú majú pykať v podobe znepriatelovania si slovanských bratov.

Keďže Štúrovým cieľom bolo uchopiť minulosť v totalite, čo by však vyžadovalo zachvátiť všetky udalosti, so všetkými spojitosťami. Štúr si teda vybral iba niekoľko podľa neho významných epizód minulosti a nimi podáva argumenty. Štúr sa neostýcha označiť vlastnú zodpovednosť poľského národa na delení jeho štátu: „*Kto teda nesie vinu na delení Poľska? Sami Poliaci! Taký národ, ktorý nechá upadnúť svoj štát, nemôže byť povolaný*

¹⁴³ Porovnaj ČÚZY, Ladislav. *Literárnoestetická koncepcia Ľudovíta Štúra v prednáškach o poézii slovanskej*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2004, s. 47.

¹⁴⁴ HOLEC, ref. 50, s. 26.

¹⁴⁵ *Slovanstvo a svet budúcnosti*, s. 153.

*budovať nové štáty.*¹⁴⁶ Zdôrazňuje tak nemožnosť a neschopnosť Poliakov stať sa vedúcim národom Slovanov, ktorý by vyslobodil, či zachránil neslobodné slovanské národy, hoci takejto poľskej snahe by sa dalo polemizovať.

Pre naplnenie abstraktnej idey Slovanstva konkrétnym obsahom si Štúr pomáha negatívnym vyhranením sa voči Západu, čím mal na mysli najmä západnú Európu, zväčša románske a germánske národy, ktorých historickú úlohu v dejinách ľudstva považoval za prekonanú, aj pre ich morálny úpadok. Nepriateľský postoj a kritika voči Francúzsku sa Štúrovi hodili pri spojení Francúzov s Poliakmi. Neúspech Francúzska mal ukázať Poliakom, že v spojení s morálne prehnitým svetom Západu ich čaká iba ďalšia prehra a potupa. Poľskú vzburu proti ruskej nadvláde Štúr chápe ako zradu, za ktorú musia Poliaci trpieť. Tak ako nie sú odmenení za vojenskú pomoc európskym krajinám, tak pykajú za odvrátenie od Ruska: „*Pri varšavskom povstaní sa nedočkali očakávanej a sľúbenej pomoci Francúzov, [...] Poliaci bojovali na všetkých európskych barikádach, no neprinieslo im to ani slávu, ani úžitok.*“¹⁴⁷

Poľský boj za nezávislosť proti ruskému panstvu, Štúr interpretuje ako boj o moc v slovanskom svete: „*Váš nekonečný boj s Rusmi bol vo svojej podstate bojom o hegemoniu nad slovanstvom,*“¹⁴⁸ čo je dobovo i historicky nie celkom správna interpretácia vzhľadom na podmienky, v ktorých sa poľská krajina a národ nachádzali. No poľský mesianizmus priamo hovorí, že Poliaci sú tí vyvolení, ktorí prinesú slobodu. Poľskú neochotu podriaadiť sa Rusku Štúr vidí ako zradu, a teda sa nebráni výčitke, priam vyhrážke: „*každý neruský slovanský štát by sa proti Rusku dostal nevyhnutne do opozície.*“¹⁴⁹ Tým dáva najavo, že blok slovanských národov či iný slovanský štát bez účasti Ruska by sa s ním nutne dostal do konfliktu. Pre Poliakov teda nezostáva iná cesta než pripojiť sa k spoločenstvu s Ruskom.

Ľudovít Štúr zreteľne vyslovuje svoju myšlienku, akým spôsobom môže Poľsko dôjsť k vykúpeniu: „*ak si chce Poľsko zachrániť svoju národnosť, zostáva mu jediná cesta spásy, totiž pripojiť sa k Rusku.*“¹⁵⁰ Cez dejinné súvislosti sa snaží naznačiť, že Poliaci v konflikte s Rusmi žnú čo sami zasiali: „*Sťažujete sa na tvrdosť Rusov, ale spomeňte si na to, že ste to boli vy, kto Rusom spôsobil toľko zla!*“¹⁵¹ Najjednoznačnejší a najagresívnejší Štúrov postoj a nesúhlas s poľskou ideológiou vyjadruje jeho výpoveď: „*Ak napriek tomu neprídete k rozumu a budete sa vzpierať a brzdiť spoločný život našej rodiny národov, potom nebudeme*

¹⁴⁶ *Slovanstvo a svet budúcnosti*, s. 154.

¹⁴⁷ *Tamže*, s. 155.

¹⁴⁸ *Tamže*, s. 155.

¹⁴⁹ *Tamže*, s. 140.

¹⁵⁰ *Tamže*, s. 152.

¹⁵¹ *Tamže*, s. 154.

*môcť dosiahnuť náš cieľ spolu s vami, ale bez vás a proti vám!*¹⁵² Je to zrejماً výzva pre Poliakov, že sa nemajú brániť historickému kolobehu dejín, ktoré podľa Štúra smerujú k slovanskému svetu.

Štúr vyzdvihuje význam ruského jazyka v literárnom i slovanskom svete ako autoritu dominantného slovanského národa a „*preferuje ruštinu ako spoločnú spisovnú reč Slovanov a dokonca vyzdvihuje azbuku pred latinkou*“¹⁵³. V tomto období všeobecne platila domienka o prioritě cyriliky:¹⁵⁴ „*Ruština je jazykom najväčšieho, samostatného a široko-d'aleko vládnuceho kmeňa, ktorému patrí aj hegemonia v našej národnej rodine [...] Ruský literárny jazyk je vhodný na to, aby sa stal všeslovanským aj preto, lebo ako reč sa dokonale vyjadruje vo svojom vlastnom písme, zatiaľ čo ostatné jazyky – okrem srbského – si musia vypomáhať latinskou abecedou.*“¹⁵⁵ Ignorovanie stáročnej tradície písomníctva v latinke, je len jedným z mnohých ústupkov, ktoré mali slovanské národy – tak ako národ poľský – urobiť v prospech spoločného, vyššieho dobra. Ak na jednej strane môžeme hovoriť o Štúrovej utopickej, nerealizovateľnej predstave, na druhej strane nemožno tvrdiť, že si Štúr nezachoval časť svojej pragmatickosti. Napokon, vybral si najsilnejší z pomedzi slovanských národov, jediný s vlastným geopolitickým celkom, s vlastnou vládou a s vavrínmi víťaza nad bájnym Napoleonom.

V spise sa Štúr vyznáva i z obdivu k pravoslávnej cirkvi a vyslovuje sa za prijatie pravoslávia medzi slovanskými národmi: „*Slovanstvo má cirkev, čo zodpovedá jeho poslaniu [...] usilovala vplývať na človeka s láskou.*“¹⁵⁶ Štúrova koncepcia obrazu pravoslávnej cirkvi spočíva v jej porovnaní s katolíckou či protestantskou cirkvou. Na základe ich porovnania vyzdvihuje jej klady ako to, že (údajne) nikdy zneužila náboženstvo ako prostriedok na dosiahnutie svetských cieľov, nepošpinila sa zločinom, neprenasledovala tých, ktorí mali iné názory, ale sa k nim správala podľa kresťanských zásad. Kresťanské myšlienky, ako hybné sily dejín, boli deformované západnou kultúrou a prestali sa vykladať v pravom zmysle, alebo ich západná Európa začala ignorovať úplne. Naopak ruské pravoslávie je prejavom úprimného, nepošpineného pochopenia kresťanských ideí slobody, rovnosti, a tým pádom aj Slovanstva.

Hoci je podstatné, že Štúr vyjadril požiadavku nevyhnutných zmien v spoločenskom usporiadaní absolutistického cárskeho Ruska, jeho obdiv a tlak na bezprostredné spojenie

¹⁵² *Slovanstvo a svet budúcnosti*, s. 156.

¹⁵³ VOJTECH, ref. 56, s. 344.

¹⁵⁴ Bližšie pozri PODOLAN, ref. 8, s. 9.

¹⁵⁵ *Slovanstvo a svet budúcnosti*, s. 173.

¹⁵⁶ *Tamže*, s. 129.

slovanských národov pod nadvládou Ruska je markantný: „*Volanie slovanských kmeňov po Rusku je teda všeobecné, u jedných je záležitosťou vnútornej túžby srdca, u druhých vyplýva z nevyhnutnosti pomerov a jeho cieľom je zachovanie života.*“¹⁵⁷ Východiskom Štúrovho riešenia v tejto časti je predpoveď dominantného postavenia Ruska, ako zjednotiteľa Slovanstva na javisku svetových dejín, preto poľský vzdor odsudzuje: „*Všetok váš odpor, všetky vaše snahy a hnev proti Rusku sa zlomí na jeho železnej sile, jeho šťastí a na poslaní slovanstva.*“¹⁵⁸ O viditeľnej zmene Štúrových názorov a pohľadov na spoločnosť informuje Matula, keď hovorí, že *Slovanstvo a svet budúcnosti* obsahuje „*mnoho takého, čo by sme u Štúra na prvý pohľad nečakali. To sa týka najmä jeho zjavnej idealizácie ruskej spoločnosti a politického života ... opustenie všetkých revolučných zásad a pokorenie sa najväčšej reakcii, ale aj za zradu demokracie a rozumu.*“¹⁵⁹ Štúrova interpretácia dejín, súčasnosti i budúcnosti Slovanov je len jedna z možných interpretácií, pričom zohľadňuje subjektívnu tézu o dejinnom vývoji, preto mu nemožno vyčítať jeho nepriateľský postoj voči Poliakom, keďže tí do tohto rámca nezapadali.

V obetovaní osobného života na úkor osudu národa či politických i jazykových snáh, vidí Štúr možnosť obety osobného, egoistického v prospech nadosobného a spoločného, zmyslového v prospech duchovného. V prípade poľského národa tento koncept stroskotal, pretože obeta tohto druhu nielenže neprišla do úvahy, ale Poliaci bojovali proti tým, s ktorými mali byť zbratení.

Reflexia poľskej otázky v slovenskej preromantickej a romantickej literatúre bola priamo naviazaná na problematiku slovanstva, ktorá dominovala obdobiu zasahujúcemu národné obrozenie najmä v čase jeho priekopníka Jána Kollára, pričom najdominantnejším prejavom je jeho spis *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa*. Analýza potvrdila, že nadväznosť diel preromantizmu a romantizmu na Kollárove myšlienky slovanskej vzájomnosti je zrejmá a mnohokrát explicitne vyjadrená. Z tohto faktu je následne vyvoditeľné, že Kollárove názory na vtedy nejestvujúce a pritom tak problematické Poľsko boli do značnej miery prítomné v takmer nezmenenej podobe v dielach ďalších význačných slovenských autorov. Spojivom názorov slovenských autorov na poľskú otázku bol odlišný postoj k napoleonskej tradícii či odlišné kultúrne a historické korene, ktoré

¹⁵⁷ *Slovanstvo a svet budúcnosti*, s. 152.

¹⁵⁸ *Tamže*, s. 156.

¹⁵⁹ MATULA, ref. 137, s. 520.

vytvárali rozdielne postoje napríklad k západnej Európe. Silná poľská tradícia emigrácie, ňou spôsobené pevné kontakty v západnej Európe, a s tým súvisiaci poľský odklon od slovanských národov, boli trňom v oku slovenských autorov preferujúcich slovanskú kooperáciu. Najdôležitejším a zjavne neodpušiteľným bol poľský nepriateľský postoj voči Rusku, ktorý rozbíjal Kollárov a neskôr Štúrov koncept na nespojiteľné fragmenty. Práve poľská realita zásadne prispela k zrušeniu idey všeslovanskej vzájomnosti, keďže ukázala, že ruské dubisko je niekedy až prisilné. Idea všeslovanskej vzájomnosti predstavovala utopickú víziu jednoty všetkých Slovanov, pôsobila na národnú hrdosť, zvýšenie sebavedomia a snahu prebojovať sa medzi silnejšími neslovanskými národmi v mnohonárodnej habsburskej monarchii. Nastavená bola proti útokom „zvonku“. V myšliach a dielach jej nositeľov však boli stmelujúce prvky, sústavne narúšané slovanskými nepriateľskými vzťahmi, teda „zvnútra“. Poľsko-ruský rozpor bol záležitosťou celoeurópskeho i celoslovanského charakteru, pričom významnú úlohu zohral aj v slovenskom prostredí. Napriek snahám a apelom, ktorými sa analyzovaní autori snažili osloviť „neverných“ Poliakov a nalákať ich na priľnutie k slovanskému národu, myšlienka vzájomnosti Slovanov ako spanilá avšak utopická predstava bola pri strete s realitou bezpodmienečne rozbitá.

Reflection of Polish Question in Slovak Preromantic and Romantic literature

The analyses has confirmed that there is an obvious connection between preromantic and romantic works on one hand and Kollár's ideas of Slavic cooperation on the other one. Slovak authors agreed concerning their opinions on Polish question was for instance a different attitude towards Napoleon, different cultural and historical roots, which particularly differed with those spread in the Western Europe. In contrast, strong Polish tradition of emigration, contacts with Western Europe as well as their diversion from other Slavic nations bothered Slovak authors who preferred Slavic cooperation. The most important and apparently unforgettable turned out the Polish hostility towards Russia which destroyed Kollár's and Štúr's concept. The idea of Slavic mutual cooperation presented a utopian vision of all Slavs' unity; it influenced national proud, self-consciousness and supported the effort of fighting against stronger non-Slavic nations in multi-national Habsburg monarchy. This turned out to be a strong binder of the movement representatives though constantly disrupted by particular hostile relationships among Slavs themselves, mainly Polish-Russian contradiction. In spite of continual efforts and appeals, which should have been interesting for „unfaithful“ Poles and should have made them cooperative with other Slavic nations again, the idea of Slavic universal cooperation was ruined by reality.

Keywords: Slavic mutuality, Polish question, mesianism, Ján Kollár, nationality, Preromanticism, Romanticism

http://www.fphil.uniba.sk/index.php?id=historia_nova

NEŠŤÁKOVÁ, Denisa. Reflexia poľskej otázky v slovenskej preromantickej a romantickej literatúre. In *Štúdie k jubileu Jána Kollára*. Historia nova 5. [online] Bratislava : Stimul, 2012, s. 113-143. Dostupné na internete: <http://www.fphil.uniba.sk/fileadmin/user_upload/editors/ksd/Hino5.pdf>